

ΒΑΣΙΛΗΣ Ι. ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ

Διδάκτωρ Λαογραφίας Πανεπιστημίου Αθηνών

ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΟΜΥΘΟΙ

Τον όρο «παροιμιόμυθος» πρότεινε ο Δημήτριος Λουκάτος στην ενδιαφέρουσα μελέτη του «Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι» (1972). Ο ίδιος έδωσε τον ακόλουθο ορισμό: *«Είναι η συνήθως αλληγορική παροιμία, που έχει θέμα της ένα μύθο ή ένα περιστατικό, και το διατυπώνει βραχυλογικά σαν αφήγηση ή σαν περιγραφή, σαν διάλογο ή και σαν φευγαλέα αποσπασματική φράση»* (Λουκάτος 1998², σ. αθ'). Νωρίτερα και άλλοι λαογράφοι εξηγούσαν την προέλευση παροιμιών που κατέγραφαν και τις συμπλήρωναν με το μύθο απ' τον οποίο προήλθαν. Ο Νικόλαος Πολίτης χρησιμοποιούσε τους όρους *«Μύθοι μεταπεσόντες εις παροιμίας»* (Αθανασόπουλος 1917, σ. 643-646) ή *«Μύθοι συμπυκθέντες εις παροιμίας»* (Κορύλλος 1917, σ. 646-652), ενώ ο Στ. Κυριακίδης *«παροιμιώδη ανέκδοτα»* και *«παροιμιώδεις μύθοι»* (Κυριακίδης 1965², σ. 309-319). Ο τελευταίος γράφει για τη δημιουργία τους: *«διά της συγκεφαλαιώσεως του μύθου εις μίαν φράσιν, γεννάται η παροιμία»* (Κυριακίδης 1965², σ. 309).

Ο Λουκάτος χωρίζει τους παροιμιόμυθους σε πέντε (5) ομάδες:

Α) Αφηγηματικοί. *«Διατυπώνονται σε ιστορικό χρόνο και αντιπροσωπεύουν πραγματικά μια λαϊκή διήγηση ή ένα μύθο»* (Λουκάτος 1998², σ. μγ').

Β) Περιγραφικοί. *«Παρουσιάζουν την εικόνα του πιθανού μύθου τους με ενεστωτική περιγραφή»* (Λουκάτος 1998², σ. μγ').

Γ) Διαλογικοί. *«Είναι χαρακτηριστική περίπτωση απανωτών φράσεων, που διασταυρώνονται με συζήτηση και ενώνονται σε παροιμία»* (Λουκάτος 1998², σ. μγ').

Δ) Φραστικοί. *«Είναι οι καλοθύμητες κι' εντυπωσιακές φράσεις των προσώπων ενός μύθου ή ανεκδότου, που μας έμειναν να τις λέμε σαν παροιμίες»* (Λουκάτος 1998², σ. μδ'). Υποκατηγορία τους είναι οι Βελλερισμοί.

Ε) Παρομοιαστικοί. *«Εδώ οι μικρομύθοι δίνονται παρομοιαστικά, με σύντομο υπαινιγμό, επάνω στο λόγο»* (Λουκάτος 1998², σ. 154).

Παροιμιόμυθοι παράγονται από κάθε είδους αφήγηση (από αληθινά περιστατικά και από φανταστικές ιστορίες). Οι καρπαθιακοί παροιμιόμυθοι προ-

έρχονται από περιστατικά απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας ή της ιταλοκρατίας, από συμβάντα απ' την καθημερινή ζωή των Καρπαθίων, από θρύλους και παραδόσεις και από φανταστικές ιστορίες (παραμύθια, μύθους, ανέκδοτα). Φαίνεται οι περισσότεροι να έχουν την πηγή τους στις ευτράπελες ιστορίες. Τα ανέκδοτα, που στο νησί είναι πολυάριθμα, όπως έδειξα στη διδακτορική μου διατριβή (Γεργατσούλης 2007), τροφοδότησαν με πλούσιο υλικό τις παροιμίες. Ο Λουκάτος είχε προσέξει ότι *«η χρήση των παροιμιόμυθων γίνεται συχνότερη στις εριστικές ώρες»* (Λουκάτος 1998², σ. μβ').

Η αξία της παροιμίας (και του παροιμιόμυθου) ως διδακτικού και παραδειγματικού μέσου¹ είναι μεγάλη. Ο Δ. Λουκάτος γράφει: *«Είναι τα σοφά κληρονομήματα των αιώνων, που με φραστική συντήρηση παραδίδονται από τη μια γενιά στην άλλη, διδάσκοντας με την εμπειρία τους και δίνοντας έτοιμους τύπους αλληγορίας και παρομοίωσης, που χρειάζονται για να στηρίζουν ή να τεκμηριώνουν το λαϊκό λόγο»* (Λουκάτος 1992⁴, σ. 122). Ο Βασίλειος Κύρκος επισημαίνει ότι *«είναι κυριώτατα ψήγματα ηθικής φιλοσοφίας, απηγούν έναν κώδικα ηθικών και κοινωνικών αξιών»* (Κύρκος 1998-2001, σ. 145). Χρησιμοποιούν τον *«εικονικό τρόπο έκφρασης»*, που αποτελεί *«κύριο ειδολογικό γνώρισμα»* (Μερακλής 1992, σ. 33). Η εικόνα δεν εμποδίζει την αφηρημένη σκέψη, αφού μέσω αυτής επιτυγχάνεται η μεταφορά απ' τον απτό στον αφηρημένο κόσμο των ιδεών.

Οι παροιμιόμυθοι ως συνοπτική μορφή μιας εκτεταμένης αφήγησης, δίνουν στην αφήγηση απ' την οποία προήλθαν νέα δυναμική. Την μετατρέπουν σε εργαλείο μετάδοσης συμβουλών, παραδειγμάτων, επιχειρημάτων και, κυρίως, ηθικών στάσεων και κοινωνικών αξιών. Ως αφηγήσεις διασκέδαζαν τις ώρες της εργασίας ή της ανάπαυσης όσους τις άκουγαν. Τώρα, ως παροιμιόμυθοι, γίνονται διδακτικά εργαλεία² στο στόμα του θυμόσοφου λαού. Ακόμα

¹ *«Οι παροιμίες αποτέλεσαν ένα σπουδαίο παιδαγωγικό υλικό που μετέδιδε αξίες, πρακτικές, νοοτροπίες και συμπεριφορές με σκοπό να καθοδηγούνται τα μέλη της –πιο πολύ τα νεαρά– αλλά και να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα, αναπαραγωγή και εν τέλει η ισορροπία της ομάδας»* (Ράπτης 2003, σ. 620).

² *«Παιδαγώγησε επί αιώνες το λαό στο σωστό, στο ηθικό και στο πρακτικό. Του έδειξε τι πρέπει να κάνει στις δύσκολες ώρες και πώς να αντιμετωπίζει τον οποιοδήποτε εχθρό του»* (Λουκάτος 1992⁴, σ. 126).

και στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον διατηρούν τη δυναμική τους και εξακολουθούν να λέγονται, να παραδειγματίζουν και να διδάσκουν.

Η συνοπτική μορφή τους ευνοεί την επανάληψη και βοηθά να μην ξεχαστούν οι αφηγήσεις που τις έθρεψαν. Πολλές απ' αυτές θα λησμονούνταν αν δεν οξυγονώνονταν απ' αυτές τις παροιμιακές περιλήψεις τους.

Η ανακάλυψη της προέλευσης ενός παροιμιόμυθου δεν είναι πάντα εύκολη. Συχνά πλάθονται εκ των υστέρων αφηγήσεις για να εξηγήσουν παροιμίες, η αρχική πηγή των οποίων έχει λησμονηθεί. Έτσι εμφανίζονται περισσότερες από μία αφηγήσεις να επεξηγούν έναν παροιμιόμυθο, πολλές απ' τις οποίες δε συνδέονται σταθερά με αυτόν³.

Καρπαθιακούς παροιμιόμυθους κατέγραφα με επιτόπια έρευνα, ενώ άλλους εντόπισα αποδελτιώνοντας συλλογές τοπικού λαογραφικού υλικού (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 344-389, Μανωλακάκης 1896, σ. 270-290, Μηνάς 2005, σ. 110-159 και 213-217). Στην παρούσα μελέτη θα παρουσιάσω μέρος του σχετικού υλικού, καθώς οι παροιμιόμυθοι του νησιού είναι πολυάριθμοι. Θα μελετήσω τη χρήση και λειτουργία τους στο λόγο, θα τους κατατάξω στις ομάδες που πρότεινε ο Δ. Λουκάτος και θα αναφέρω, όπου υπάρχει, και τον τύπο τους (ATU) στο Διεθνή Κατάλογο Παραμυθιών των Aarne-Thompson-Uther (Uther 2004). Το σύνολο του υλικού που συγκέντρωσα αισιοδοξώ να παρουσιάσω μελλοντικά σε σχετική μονογραφία.

1. Γά(δ)αροι δυο μαλλώνουσιν... - Πέντε κλέφτες εμαλλώνναν...

Ο Εμμανουήλ Μανωλακάκης κατέγραψε τον αφηγηματικό παροιμιόμυθο «Γά(δ)αροι δυο μαλλώνουσιν, για ζένο(ν χλωρονόμι)» (Μανωλακάκης

³ Ο Στίλπων Κυριακίδης περιγράφει αυτή τη διαδικασία: «Η απόσπασις όμως αυτή των παροιμιών από των μύθων και η αυτοτελής χρησιμοποίησις αυτών επιδρά εις τας περαιτέρω τύχας των. Ο μύθος περιπίπτων εις αχρησίαν πολλάκις βαθμηδόν λησμονείται, οι δε λέγοντες, μη εννοούντες πλέον την παροιμίαν, διορθώνουν πολλάκις αυτήν και μεταβάλλουν ούτως, ώστε εις το τέλος να αποβαίνει γενική τις ρήσις χωρίς να υπενθυμίξη διάλογον την εκ μύθου προέλευσιν αυτής» (Κυριακίδης 1965², σ. 310). «Άλλοτε πάλιν λησμονημένου του μύθου, επειδή η μορφή της παροιμίας προδίδει την εκ μύθου προέλευσιν και απαιτεί την διά μύθου συμπλήρωσιν και ερμηνείαν, πλάττεται εκ των υστέρων νέος μύθος αιτιολογικός αυτής. Εντεύθεν και οι πολλαπλοί περί της αυτής παροιμίας μύθοι» (Κυριακίδης 1965², σ. 311). «Τόση δε είναι η συνήθεια του λαού να σχετίζει τας παροιμίας προς μύθους, ώστε πολλάκις και εν ου δέοντι πλάττει τοιούτους, διά παροιμίας δηλαδή, αι οποία δεν έχουν την αρχήν των εις μύθον» (Κυριακίδης 1965², σ. 312).

1896, σ. 278 [αρ. 127]), ο οποίος λέγεται ως σήμερα «*Δυο γά(δ)αροι μαλώνασι σε ξένον αχυρώνα*» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι). Τον παροιμιόμυθο κατέγραψε και ο Κωνσταντίνος Μηνάς, με τη δράση να μεταφέρεται στην ανθρώπινη κοινωνία: «*Πέντε κλέφτες εμαλλώνναν εις το ξένον αμπελώνα*» (Μηνάς 2005, σ. 119). Χρησιμοποιείται ως πείραγμα για όσους ερίζουν διεκδικώντας κάτι που ανήκει σε τρίτο πρόσωπο.

Οι παροιμίες προήλθαν από τον έμμετρο μύθο «*Ονομαχία*» που έγραψε ο Δημήτριος Καμπούρογλους (1852-1942) (Κάσσαρης – Σακελλαρίου 1987, σ. 57-58). Δυο γάιδαροι μάλωναν σε ξένο αχυρώνα ποιος θα φάει το πίτουρο, το κριθάρι, το άχυρο, το βίκο και το σανό. Η φασαρία πρόδωσε την παρουσία τους. Ο ιδιοκτήτης του αχυρώνα τους εκδίωξε χτυπώντας τους. Τα δυο ζώα κατέληξαν να τρώνε θυμάρι στο βουνό. Με την πλεονεξία και την αμυαλιά τους έχασαν το πλούσιο γεύμα. Η παροιμία είναι γνωστή σε πολλούς τόπους με διάφορες μορφές (Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 174 [αρ. 1012: «*Σε ξένον άβελοδ δυο λωλ-λοι μαλ-λώνασι*»]).

2. Ο κούνουπας εκάετο στου 'ουδιού το τσέρατσο.

Ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος κατέγραψε τον αφηγηματικό παροιμιόμυθο «*Ο κούνουπας εκάετο στου 'ουδιού το τσέρατσο*» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 350 [αρ. 29]). Κάποτε η παροιμία περιγράφει όλο το μύθο, με το διάλογο μεταξύ κουνουπιού και βοδιού (τότε γίνεται διαλογικός παροιμιόμυθος): «*Κούνουπας εκάετο στου βοδιού το τσέρατο. "Να καΐσω ή να φύω;" Λέει: "Θέλεις κάθου, θέλεις φύε! Τσ' απού 'ρτες (δ)ε' σ' ήνιωσα!"*» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι) ή «*Κούνουπας εκά'ετο στου βοδιού το τσέρατο. Λέει: "Φο'ερα μού κάνεις; Θέλεις κάθου, θέλεις φύ'ε, 'έ με κόφτει!"*» (Κρητισιώτη – Ράφτης 2003, σ. 305). Η παροιμία είναι γνωστή και στη Σύμη (Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 131 [αρ. 715, «*Κούνουπ-πας εκάετο στου βοδιού το κέρατο. Άρα κι αν εκάετο, άρα κι α(ν) (δ)εν δεκάετο*»]).

Πρόκειται για τον αισώπειο μύθο «*κόνωψ και ταύρος*» (Σαρίκας 1993, σ. 180-181 [αρ. 140]), που ανήκει στον τύπο ATU 281 («*Miscellaneous Tales of Gnats*»).

Για τη σημασία του, παραθέτω το επιμύθιό του: «*Αυτός ο μύθος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για άνθρωπο ανίσχυρο, ο οποίος ούτε παρών ούτε απών είναι επιβλαβής ή ωφέλιμος*» (Σαρίκας 1993, σ. 181).

3. Αλλού πα' ο γάρος...

Ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος κατέγραψε τον περιγραφικό παροιμιόμυθο «*Αλλού πα' ο γάρος τσ' αλλού ο Κωσταντής*» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 346 [αρ. 10]). Τον παροιμιόμυθο γνωρίζει η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι), αφού τον έλεγε συχνά, κάποια χρόνια πριν, η συγχωριανή της Στασία Γεωργιάδου-Πετρίτη. Χρησιμοποιείται ως πείραγμα για αδέξιους και ανίκανους να εκτελέσουν μια εύκολη εργασία.

Ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος γράφει για την προέλευση και ερμηνεία του: «*Ο πατήρ ενός νεανίσκου εν Καρπ. λέγεται ως επαναλαμβάνων την φράσην ταύτην διά την αδεξιότητα του υιού του να οδηγή φορτωμένον όνον εις τον προορισμόν του. Εκ τούτου διεδόθη η παροιμ. φράσις λεγομένη σήμερον επί αδεξίων ανθρώπων*».

4. Αναρά 'χει τσαι του τα βλέπει!

Αν οι εργασίες ενός κτηνοτρόφου προόδευαν απρόσμενα, εγειρόταν η υποψία πως κάποια αναρά (νεράιδα) τον βοηθούσε στα κρυφά. Υπήρχε η πίστη ότι τα υπερφυσικά όντα, άλλοτε με φιλική πρόθεση κι άλλοτε με εχθρική διάθεση, αρέσκονταν να παρεμβαίνουν στις ανθρώπινες υποθέσεις. Αυτό είναι το θέμα του περιγραφικού παροιμιόμυθου «*Αναρά 'χει τσαι του τα βλέπει!*» (Άννα Έλληνα, Πηλές).

Στις αφηγήσεις του νησιού οι αναράδες είναι συνήθως κακές. Σωματικά ελαττώματα, πνευματικά και ψυχικά νοσήματα των ανθρώπων αποδίδονταν στη βλαπτική δράση τους. Πίστευαν όμως ότι υπήρχαν και καλές αναράδες (τις έλεγαν «*Καλές Γυναίκες*»). «*Εις του καλούς είναι καλαί και πολλά καλά τους διδάσκουν. Δίδουν π.χ. φυλαχτά, βοηθούν τους άνδρας εις τα έργα των και προ πάντων διδάσκουν διάφορα ιατρικά και γητέματα αποτελεσματικώτατα*» (Κυριακίδης 1965², σ. 198). Αυτές βοηθούσαν τους γεωργούς και τους κτηνοτρόφους (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 238-240), άρμεγαν και τυροκομούσαν. Κάποτε μια γυναίκα απαίτησε από τον κτηνοτρόφο άντρα της να της αποκαλύψει το μυστικό του. Όμως οι Καλές Γυναίκες⁴ τον είχαν προειδοποιήσει να σιωπήσει. Για τιμωρία γκρέμισαν το

⁴ Και σε παραμύθια του νησιού εμφανίζονται αναράδες ως Καλές Γυναίκες (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 294 και 325).

κοπάδι του και του άφησαν μόνο μια κουτσή κατσίκα. Σε αφήγηση της Άννας Έλληνα (Πηλές) τιμωρία του είναι ο θάνατος:

Η αλαφρόστοιχη.

Ήταν ένας άθθρωπος στο Προνί. Η γυναίκα του ήτον αλαφρόστοιχη. Φεύγει η γυναίκα, ήρθε στο χωριό να ζυμώσει τσαι να πλύνει τσαι να πάρει κάτω τ' αντρός της φαγιά, που 'το Σάββατο βράδυ. Σαν ήρθε πάνω η γυναίκα τσαι ζύμωσε, επήαινε κάτω τσαι στο στάβλο απ' έξω είδε μια γυναίκα με τ' άσπρα. Λέει: «Αγαπητιστά τ' αντρός μου θα 'ναι!». Τσαι ήρμεε τα ζωντάρια. Λέει: «Τώρα, τι θα κάμω; Να γυρίσω κάτω; Άμα γυρίσω, θα του κάμω τη(ν) τσηδεία του!».

Γυρίζει αυτή κάτω, βρίσκει τον άντρα της, λέει: «Δε μου λέεις, άντρα μου, η γυναίκα που σου 'ρμεε εδώ στη μάντρα μπροστά, ποια ήτο; Γυναίκα είχες εδώ κάτω, ε;». Λέει: «Γυναίκα, μη με αναγκάζεις να μιλήσω!». Του 'χε ψήσει αυτή πιο το ψάρι στα χείλη του. Της λέει: «Μη με αναγκάζεις να σου πω, γιατί θα με χάσεις!». Λέει: «Οπου θέλεις πήαινε!». Αυτή εθάρρε πως ήτο να φύ'. Λέει: «Δεν ήτο τίποτε, γυναίκα! Δε(ν) μπορώ να σου πω! Μη με βάζεις σε ζόρι». Γιατί, άμα ήτο να τα πει, ήτο να το(ν) τσεντήσει το τσιλό της αναράς. (Η νεράιδα, η τελευταία, η πιο μικρή, ήτο μ' ένα γαϊδουρινό πόδι. Τσ' άμα ήτο να σε αγγίσει με το γαϊδουρινό, επόθαινε ο άθθρωπος). Ετσείνη πιο δεν ήκουε! Λέει: «Εγώ θα σου πω τσαι θα με χάσεις!».

Είπε της λοιπό: «Εσσι τσ' έσσι, γυναίκα, τσ' εμένα με βοηθού' νεράιδες!». (Είδες που λέου': «Αναρά 'χει τσαι του τα βλέπει!»;). Δεν ήκουσε η γυναίκα. Της τα 'πε.

Ο άντρας σιγά σιγά εμαράζωνε, ερρώστησε ο άθθρωπος τσ' επόθανε.

5. Τσαι το Χάρο να 'χεις κουμπάρο, δε γλιτώνεις!

Ο θάνατος είναι αναπότρεπτος και αναπόφευκτος. Αυτό εκφράζει η φράση «Τσαι το Χάρο να 'χεις κουμπάρο, δε γλιτώνεις!» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι).

Ο περιγραφικός παροιμιόμυθος προέρχεται από το παραμύθι «Ο Χάρος Κουμπάρος» (ATU 332 “Godfather Death”). Συχνά συμφύρεται με τον τύπο ATU 335 «Death's Messengers»). Ένας άνθρωπος απορρίπτει το Χριστό και διαλέγει το Χάρο να βαφτίσει το παιδί του. Όταν έρχεται η ώρα

του να πεθάνει προσπαθεί να πείσει τον ισχυρό κουμπάρο⁵ να παρατείνει τη ζωή του. Ο Χάρος όμως τον παίρνει. Με τον παραμυθιακό αυτό τύπο ασχολήθηκα σε δύο μελέτες μου (Γεργατσούλης 2009β, σ. 248-268, Γεργατσούλης 2012, σ. 198-227).

6. Από τη[ν] μάνδραν, εις την βάρκαν - Φουντούκια θέλει η θάλασσα!

Πρέπει να έχουμε επίγνωση των δυνατοτήτων μας σε κάθε εργασία που επιχειρούμε. Η απειρία και η αμάθεια μπορούν να αποβούν καταστροφικές. Δεν πρέπει να εμπιστευόμαστε τη θάλασσα γιατί κρύβει κινδύνους για τους αμήτους. Αυτά μας διδάσκουν δυο περιγραφικοί παροιμιόμυθοι που κατέγραψαν οι Εμμ. Μανωλακάκης και Κων/νος Μηνάς: «Από τη[ν] μάνδραν, εις την βάρκαν» (Μανωλακάκης 1896, σ. 275 [αρ. 74])⁶ και «Φουντούκια θέλει η θάλασσα» (Μηνάς 2005, σ. 116).

Το θέμα της ανταλλαγής εργασίας μεταξύ βοσκού και ναυτικού⁷ είναι γνωστό από τον Αίσωπο στο μύθο «Ποιμήν και θάλασσα» (Σαρίκας 1993, σ. 266-269 [αρ. 223]). Στο δεύτερο παροιμιόμυθο το φορτίο του καϊκιού μπορεί να ποικίλει (φουντούκια, λεμόνια, σύκα): «Θάλασσα, κυρά θάλασσα! Να 'χες βλάχους να γελάς και λεμόνια να κυλάς!» (Λουκάτος 1998², σ. 121 [αρ. 415]). Ο Δ. Λουκάτος παραθέτει και διήγηση των Παροιμιογράφων, όπου «Σικελός τις, σύκα άγων ενανάγει. Είθ' ορών την θάλατταν αγριουμένην, επί πέτρας καθήμενος "οίδα", φησίν, "ό θέλεις· σύκα θέλεις!" (Διογενιαν. VII, 6)». Με τη διήγηση αυτή στην αρχαιότητα σατιρίζαν τους Σικελούς, όπως μαρτυρεί η φράση «Σικελός την θάλασσαν». «Όπως παραδίδει ο ποιητής Αλκμάν, κάποιος Σικελός έμπορος σύκων ναυάγησε με τα προϊόντα του. Όταν επιτέλους κατόρθωσε να φτάσει στην ακτή και από κει

⁵ Στην κουμπαριά με το Χάρο αναφέρεται στο τραγούδι του «Μάρα» ο Νικόλας Άσημος: «Χάρο, Χάρο, σ' έκανα κουμπάρο, / κι ήταν μια φορά / σε ήρεμα νερά / που κάναμε τσιγάρο». (Διαθέσιμο: http://www.asimos.gr/asimos_lyrics07.html [21/12/2011]).

⁶ Όμοια στη Σύμη «Από τημ μάδρα g' εις τηβ βάρκα» (Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 38 [αρ. 127]) και «Από τσοπάν-νης караβοκύρης» (Κοντός 1989, σ. 92 [αρ. 326]).

⁷ Άλλοτε ένας τσοπάνος ανταλλάσει την εργασία του με αυτήν του βαρελά ή του ξυλουργού (ATU 1015: «Forging a Hiss») (Γεργατσούλης 2007, σ. 275-276 [αρ. 293], Μάλαμας 1989, σ. 62-64 [αρ. 79, «Ο λύκος κι ο τσομπάνος»]).

είδε τη θάλασσα γαλήνια, είπε: “Οίδα ό θέλει, σύκα θέλει”» (Σέρρης 2005, σ. 132). Σε αφήγηση απ’ τη Μάνη ένας Βλάχος βοσκός πούλησε τα ζώα του, αγόρασε καράβι και εμπορευόταν «λεμονοπορτόκαλα» (Κάσσης 1983, σ. 312 [αρ. 105]). Ο Ευάγγελος Αυδίκος γράφει: «ο βλάχος που στον ορεινό χώρο υμνολογείται και είναι πρότυπο θάρρους, αγωνιστικότητας και φορέας δυναμισμού, στη θάλασσα γίνεται άθυρμα των κυμάτων, ανίκανος να αντιδράσει. Το δίπολο, κατά την παροιμία, είναι μια κανονιστική αρχή που οργανώνει τις κοινωνικές σχέσεις μέσα σε δεδομένο περιβάλλον. Η θάλασσα, λοιπόν, για τους ορεινούς είναι ο τόπος της αταξίας» [http://www.vimaideon.gr/Article.aspx?d=0080704&nid=9094096&sn=ΚΥΡΙΟ%20ΤΕΥΧΟΣ&spid=1478\[22/12/2011\]](http://www.vimaideon.gr/Article.aspx?d=0080704&nid=9094096&sn=ΚΥΡΙΟ%20ΤΕΥΧΟΣ&spid=1478[22/12/2011]). Έμμετρη παροιμία απ’ τις Σέρρες μιλά για το ρίσκο που αναλαμβάνουν οι στεριανοί όταν στρέφονται στη θάλασσα: «Όποιους αφήνει τη στεργιά κι θάλασσα γυρεύει / ου διάβουλους τον κώλου του κουκκιά του μαγειρεύει» (Σχινάς 1911-1912, σ. 204)⁸. Παραθέτω αφήγηση του Νικολάου Γιάννακα (Πηγάδια):

Πάλι φουντούκια θέλεις;

Είχε ένα βοσκό στη Σαρία τσαι έβοσκε τα ζώα του. Λοιπόν έβλεπεν ότι κάθε Σάββατο ερχόταν ένα καϊκι από το πέλαγος τσαι άραζε από κάτω, στα Παλάτια. Έβλεπε αυτός ταχτικά. Εκατέβη κάτω. Παίρνει μια κατσικά, τη σφάζει ετσει να γνωριστεί. Γνωρίστησε λοιπόν. Λέει: «Τι δουλειά κάνετε;». Λέει: «Είμαστε ναυτικοί τσαι έχουμε το καϊτσι, πάμε στην Ανατολή, στο Κουσαντασι, φορτώνουμε φουντούκια, καρύδια... Τσαι ερχόμαστε, πάμε στα Πηγάδια τσαι τα πουλάμε τσαι γυρίζουμε. Αυτή ’ναι η δουλειά μας!». Αυτός, σαν Ολυμπίτης πονηρός, λέει: «Τσαι πώς πάει η δουλειά δηλαδή;». «Βγαίνει! Τυραννιόμαστε, αλλά βγαίνει η δουλειά! Έχει χρήμα!».

Πονηρός ο Ολυμπίτης, την επομένη σφάζει ένα κασσίκι, το ψήνει, τρώνε, πίνουνε, λέει: «Να κάνομε μια δυνατή δουλειά!». Λέει: «Τι;». Λέει: «Να σας δώσω τη μάντρα, διακόσια ζώα που έχω, να μου δώσετε το καϊτσι, αλλά με τη διαφορά ότι να με πάρετε ένα ταξίδι στη(ν) Τουρκία, να μου δείξετε τι εμπόριο κάνετε, πώς δουλεύει δηλαδή το εμπόριο, τσαι να με γυρίσετε πίσω μόνο, φορτωμένο, στη Σαρία, τσ’ από τσαι φύγετε!». Πιο πονηροί ετσεινοι, λένε: «Εντάξει!».

⁸ Και στην Κάρπαθο είναι γνωστή η παροιμία και λέγεται γενικά, χωρίς να αναφέρεται στη θάλασσα: «Όποιος κάθεται καλά τσαι πιο καλά γυρεύγει, / ο Πειρασμός του κώλου του, κουτσά του μαγειρεύγει» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι).

Το κάνουν λοιπόν, αλλάζουνε, παίρνουν τη μάντρα, τη φορτώνουνε, τη(ν) παίρνουν απ' τη Σαρία στη Σύμη –ήτο Συμιατσοί αυτοί– τσαι τραβάνε, πάνε απέναντι στη(ν) Τουρκία, αγοράζει αυτός φιστίκια, καρύδια, φουντούκια... Εγείμισα' το καΐτσι. Τον εφέρα' πάλι αυτοί, με άλλο καΐτσι συνοδεία, τον εφέρα' στα Παλάτια στη Σαρία. Από τσει χαιρετιστήκαν, φύγανε.

Αυτός επή(γ)ε από πάνω στο ύψωμα ετσει τσαι τσοιμήθητσε. Τη νύχτα όμως επήρε σορόκος ο τσαιρός... Ο μόνος τσαιρός ο οποίος βλάφτει το λιμάνι αυτό. Ήτο μοναχός του, δεν ήξερε. Ούτε ναυτικός ήτο ούτε τίποτα. Το πρωί, που σηκώθη, πάει ετσει(δ)ά από κάτω στο λιμανάτσι. Βλέπει λοιπόν σανίδια, καρύδια, φιστίκια στη θάλασσα. Το 'χε διαλύσει.

Τι να κάμει; Εξανάπιασε πάλι τη μάντρα. Έκαμε τη μάντρα. Ότα λοιπό ήτανε μπονάτσα, επή(γ)ε από πάνω από το βουνό, που 'τον από κάτω το λιμάνι, τσαι λέει: «Μωρή πουτάνα θάλασσα, πάλι φουντούκια θέλεις;». Δηλαδή είσαι τόσο ήρεμη, τόσο όμορφη και θέλεις να με ξεγελάσεις πάλι!

7. Μελισσοκρουσμένος.

Στην Κάρπαθο ο ένοχος αποκαλείται «μελισσοκρουσμένος», σύμφωνα με μαρτυρία της Σεβαστής Γεργατσούλη (Απέρι): «Αυτός είναι μελισσοκρουσμένος!». Την προσφώνηση εντόπισα και σε καρπαθιακό δημοτικό τραγούδι «Μόνον ο Γιάννης ο μικρός ο μελισσοκρουσμένος» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1928, σ. 285, στ. 19 [αρ. 4, «Το μάτιασμα της Μάγδας»]).

Η λέξη (ως περιγραφικός ή παρομοιαστικός παροιμιόμυθος) προήλθε από αφήγηση για έναν έξυπνο δικαστή ή ιερέα (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1928, σ. 286), οποίος με δόλο έκανε τον κατηγορούμενο να παραδεχτεί την ενοχή του⁹ (ATU 926C «Cases Solved in a Manner Worthy of Solomon»). Παραθέτω αφήγηση της Μαρίας Καμαράτου (Πηλές):

Ο έξυπνος δικαστής.

Κάποιος επήγε μια νύχτα στου γείτονά του, που είχε κυψέλες, μελίσινα, τσαι ξεσκέπασε το μελίσι τσαι πήρε από μέσα τις κηρύθρες.

⁹ Οι Σ. και Α. Καρανικόλας αποδίδουν στην εξεταζόμενη αφήγηση και την παροιμία «'Που 'χει τημ μύ(γ)αμ μν(γ)άζετσει» (Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 164 [αρ. 940, υποσημ. 1], Αναγνωστόπουλος 2001, σ. 72 [αρ. 3, «Ο παπάς και τα κλεμμένα μελίσινα»]).

Ο άθθρωπος επήε το πρωί να τρυ(γ)ήσει... άδεια η κυψέλη του! Λοιπόν του λέει: «Τι 'ναι αυτά που μου 'καμες χτες το βράδυ; Επήες τσαι μου άδεια-σες την κυψέλη!». Λέει: «Εγώ; Ούτε είδηση ξέρω!». Λέει: «Τσαι όμως είναι δουλειά σου!». Λέει: «Όχι!». «Θα πάμε δικαστικώς!». Τον εκατάγγειλε λοιπόν, πήγαν στο δικαστήριο.

Λοιπόν ο δικαστής αυτός ήτον έξυπνος. Μόλις τον αντίκρισε, του λέει ότι: «Κάποιος που έχει κλέψει μία κυψέλη με μέλι ενός αθθρώπου είναι τώρα εδώ τσαι μια μέλισσα κάθεται στο κουκούλι του!». Κουκούλι ελέα' το σκούφο παλιά. Κάνει αυτός έτσι δα [σήκωσε το χέρι στο σκούφο του]. Λέει: «Έλα εδώ!». Τσαι πλέρωσε του αθθρώπου το μέλι.

8. ...Σαν τον Αμέτην.

Για κάποιον που κάνει τακτικά την ίδια διαδρομή, στα χωριά Όλυμπος και Διαφάνι, λένε τον παρομοιαστικό παροιμιόμυθο: «Πάει κι έρχεται σαν τον Αμέτην απού τον Εμπολά!» (Γιάννης Φουντής, Όλυμπος), «Πάω κι έρχομαι απού τον Εμπολά σα(ν) τον Αμέτη!» (Νικόλαος Μαστρομανώλης, Όλυμπος). Ποιος ήταν όμως ο Αμέτης; Την ιστορία του κατέγραψα σε τρεις (3) παραλλαγές. Παραθέτω την αφήγηση του Γιάννη Φουντή (Όλυμπος):

Ο Αμέτης από τον Εμπολά.

Κάποτε, λέει, στα Παλάτια της Σαρίας ήτανε οι γεωργοί εκεί το χειμώνα και σκάβανε τα χωράφια τους. Είχε λοιπόν μια σοροκάδα πολύ δυνατή. Ξέρεις, η σοροκάδα... αυτές οι κακοκαιρίες εφέρνανε και ζύλα, που γινόντουσαν ναυάγια –τα σκάφη τότε ήτανε ζύλινα– και εφέρνανε ζυλεία μπόλικη-ν έξω. Πρέζες, τα λέγανε τα ζύλα αυτά που έφερνε η θάλασσα.

Κατεβαίνει λοιπόν ένα βρακάς εκεί κάτω, κανακάρης, Πρωτοπαπά τον ελέγανε, ο Νικολής ο Πρωτοπαπάς, θα 'τανε των Πρωτοπαπάδων ο πάππος, για πρέζες και εκεί βλέπει έναν άθθρωπο στο κύμα και μόλις τον είχε πετάζει έξω. Πάει να δει... ζωντανός ο άθθρωπος. Τον τραβάει έξω. Νέος άθθρωπος. Εζωντάνεψε. Δεν είχε πνιγεί, να πούμε. Ίσως είχε πει λίγο θάλασσα. Ήταν άραβας. Δεν ήξερε τη γλώσσα. Είχε βουλιάζει κανένα σκάφος τότε πειρατικό εκεί έξω από τα Παλάτια και γλίτωσεν αυτός. Τους άλλους τους έφαεν η θάλασσα.

Τον επήρε λοιπόν κοντά του, τον εντύσανε, ήτανε χειμώνας, τον εταΐσανε, εσυνήρθε. Τον είχε-ν όλο το χειμώνα. Ύστερα το Μάιο τον είχε φέρει έξω βέβαια στην Ολυμπο. Τον επήρε στην Αυλώνα, εκεί με το θερισμό τον Ιούνιο μήνα...

Ιούλιο. Επήγανε σ' ένα μέρος λοιπόν εκεί, έξω από την Αυλώνα, που βλέπεις τον Άη Γιάννη τη Βρουκούντα, όλα αυτά τα μέρη... λέγεται Εμπολάς, ένα μέρος που έχει ορατότητα μεγάλη. Και τι έκανε αυτός τώρα; Τον ελέγαν Αμέτη –αραβικό όνομα. Του δίναν έναν ασκί φουσερό τότε που 'χανε –ασκούλια τα λέ(γ)αν εκεί στην Όλυμπο– για το νερό και επειδή ήτανε ζέστες μεγάλες και διψούσανε τον εστέλλανε στην Αυλώνα κι έφερνε νερό και πίνανε. Και πάλι μόλις άδειαζε τ' ασκούλι τον εξαναστέλλαν και το ξαναγέμιζε. Και βγήκε τότε αυτό που λένε, το λένε και σήμερα, λέει: «Πάει κι έρχεται σαν τον Αμέτην απού τον Εμπολά!». Ο Αμέτης επήγανε στην Αυλώνα και γέμιζε τ' ασκούλι, το πίναν το νερόν εκεί γιατί 'χε πολλούς εργαζόμενους εκεί αυτός, φαμίλια μεγάλη, και θερίζα', ζέστες... επί-να' πολύ νερό. Να πιουν από μια πινιάν όλοι, μια γουλιά, άδειαζε τ' ασκούλι. Ξανά ο Αμέτης στην Αυλώνα. Λέει: «Πάει κι έρχεται σαν τον Αμέτην απού τον Εμπολά!». Κι έμεινε αυτό. Το λένε-ν ακόμα.

Μετά όμως –έχει συνέχεια η ιστορία– μπορέσανε και συνεννοηθήκανε με τον Άραβα, έμαθεν αυτός σιγά σιγά τα ολυμπίτικα εκεί, και τους είπεν ότι καταγόταν από την Αίγυπτο (δεν ξέρω από ποιο μέρος της Αιγύπτου) και πήγανε αργότερα, μετά από δυο τρία χρόνια, ταξιδέψανε μαζί του και πήγανε στο σπίτι του και τους εφιλοξενήσαν κάτω εκεί, αυτόν τον Πρωτοπαπά. Έτσι λέει τουλάχιστον η παράδοση. Δηλαδή αυτή η ιστορία έχει και ναυαγοσωστικό ενδιαφέρον. Αλλά έμεινε και η ιστορία, ο Αμέτης¹⁰ από τον Εμπολά.

9. Ταν είχε-ν η Μαρούκλα;

Στην Κάρπαθο πειράζουν τους Ολυμπίτες με τη φράση «Τίαν ήπαθε η Μαρούκλα τσ' ήσπασε του Μηνακού την κούτλα;» (Μιχαήλ Γιαβάσης, Αρκάσα). Κάποτε ο παροιμιόμυθος έχει και συνέχεια (γίνεται διαλογικός): «“Ταν (=τι) είχε-ν η Μαρούκλα τσ' ήσπασε του Μηνακού τη(ν) κούτλα;”. “Μαυροχαρακία της εζήτηξε τσαι λά(β)ωσέ το(ν)!”» (Νικόλαος Γιάννακας, Πηγάδια). Ο Ολυμπίτης Μηνακός (Μηνάς) προκάλεσε ερωτικά, μα με άκομπο και απρεπή τρόπο, τη συντοπίτισσά του Μαρούκλα (της ζήτησε «μαυροχαρακία»). Ο πα-

¹⁰ Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο Ολυμπίτης άφησε ελεύθερο τον Αμέτη, που ήταν τουρκικής καταγωγής. Εκείνος πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου έγινε δικαστής των Οθωμανών. Όταν ο Ολυμπίτης βρέθηκε άδικα κατηγορούμενος για σοβαρή υπόθεση, ο δικαστής Αμέτης τον αθώωσε ανταποδίδοντας έτσι την ευεργεσία.

ροιομιόμυθος αναφέρεται στην τιμωρία του Μηνακού. Η Μαρούκλα, η οποία δεν ανεχόταν πειράγματα, τον τραυμάτισε (τον λάβωσε).

10. Μη σε κουτ(ου)λήσει ο βουζ!

Η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι) μου ανέφερε τον φραστικό παροιμιόμυθο «*Φύε από μπροστά μου μη σε κουτλήσει ο βουζ!*». Ο παροιμιόμυθος συχνότερα είναι διαλογικός: «*“Φύε αομπρός μη σε κουτ(ου)λήσει ο βουζ!”*. “*Πού ’ναι ο βουζ;*”. “*Αι το σχοινί που πάω να τον φέρω!*”» (Μηνάς Γεωργόπουλος, Πηλές και Δημήτρης Πανάρετος, Πηγάδια). Επίσης, «*Ψου το ’ούδιμη μη σε κουτ(ου)λήσει. Λέει: Και πού ’ναι; Λέει: Στην Ανατολή*» (Μηνάς 2005, σ. 113). Είναι γνωστός σε πολλούς ελληνικούς τόπους (Μαυρακάκης 1983, σ. 20 [αρ. 4]). «*Λέγεται για όσους προεξοφλούν επιχειρήσεις με τιποτένια μέσα, ή βιάζονται να ετοιμαστούν για κάτι αμφίβολο*» (Λουκάτος 1998², σ. 94-95 [αρ. 332]). Ο Δημήτρης Πανάρετος εξήγησε τον παροιμιόμυθο με άλλον νοηματικά ισοδύναμο: «*Ακόμα δεν τον είδαμε, Γιάννη τον εβγάλαμε*».

11. Γυρίζεις στα Τριπέλουρα.

Δυο παροιμιόμυθοι με διαφορετική σημασία και λειτουργία προήλθαν από μια ευτράπελη διήγηση: «*Πού γυρίζεις, μωρή, στα Τριπέλουρα πάλι;*» (Σοφία Καλίτση, Μενετές-Απέρι) και «*Άκου, στο σακί δεμένος / και στον τοίχο ακουμπισμένος!*» (Σακέλλη Ειρήνη, Σπόα). Τον πρώτο έλεγε ειρωνικά η Σοφία Καβαλλιέρου στις εγγονές της όταν επέστρεφαν στο σπίτι τις μεταμεσονύκτιες ώρες από τα μπαρ του νησιού, εννοώντας ότι πήγαιναν σε ανύπαρκτο, μακρινό ή άγνωστο τόπο. Ο δεύτερος λέγεται από κάποιον που επιβεβαιώθηκε από την εξέλιξη των γεγονότων, για να θυμίσει στο δύσπιστο συνομιλητή του προηγούμενο προφητικό λόγο του¹¹.

Οι παροιμιόμυθοι προήλθαν από ευτράπελη διήγηση με θέμα τις απιστίες μιας παπαδιάς (ATU 1360C «*Old Hildebrand*»), η οποία για να δεχτεί ανενόχλητα στο σπίτι τον αγαπητικό της, στέλνει τον παπά της να λειτουργήσει σε ανύπαρκτο άγιο, στον άγιο Ζαμπλακά –δηλαδή Βλάκα (Με-

¹¹ Στη Σύμη υπάρχει ο παροιμιόμυθος «*Γρίκα, παπά, ’που το σακ-κί*». «*Απευθύνεται σ’ αυτούς που δεν πίστευαν στα λόγια μας και από άλλη αφορμή, κάποιος άλλος, χωρίς να γνωρίζει τα όσα διαμείφθησαν μεταξύ μας, επιβεβαιώνει τους λόγους μας*» (Κοντός 1989, σ. 62-64 [αρ. 215], Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 77 [αρ. 361]).

ρακλής 1980, σ. 27)– ή στον Άη Γιάννη στη Βρουκούντα ή στα Τρισβέλουρα (Τριπέλουρα ή Βερβέλουρα). Η παπαδιά τραγουδά ένα δίστιχο: «Παπά μου, στα Τρισβέλουρα πάεις τσαι δε γυρίζεις, / τσαι 'μεις ξεκοκαλιάζουμε τη(ν) κότα με το ρύζι!». Ένας αγωγιάτης λέει στον παπά ότι η παπαδιά είναι άπιστη, μα εκείνος δεν τον πιστεύει. Για να του αποδείξει τον ισχυρισμό του, κρύβει τον ιερέα σε σακί και τον φέρνει στο ίδιο του το σπίτι σαν εμπόρευμα. Εκεί βρίσκεται ήδη ο εραστής της παπαδιάς. Ο αγωγιάτης τραγουδάει στον παπά: «Άκου, στο σακί δεμένος / και στον τοίχο ακουμπισμένος!». Η αφήγηση είναι γνωστή και σε άλλους τόπους (Κυριακίδης 1965², σ. 318-319, Μελισσουργάκη-Αρφαρά 1989, σ. 89-90 [*Η παπαδιά κι ο “καύκος”*]), Πάγκαλος 1983, σ. 460-461 [αρ. 47], Μάλαμας 1989, σ. 109-112 [αρ. 145, *Η τσιλιμπούρδα η παπαδιά*]), Τρουπής 1999, σ. 212 [αρ. 194, *Άκου τα σακοδεμένε...*]), Παμπούκης 1945, σ. 333 [αρ. 1], Μερακλής 1980, σ. 26-28, Δαμιανού 2005, σ. 222-223 και 244-245). Τελειώνει με την τιμωρία της άπιστης γυναίκας. Παραθέτω απόσπασμα από αφήγηση της Ειρήνης Σακέλλη (Σπόα):

Ο Άγιος Ζαμπλακάς.

Μια φορά κι ένα καιρό ήτανε ένα αντρόγυνο, ο παπάς και η παπαδιά. Παιδιά δεν είχανε. Ζούσανε καλά. Η παπαδιά κατά περιόδους έκανε την άρρωστη. Η γυναίκα είχε γνωριστεί με φίλο. Και έκανε την άρρωστη. «Μα τι έχεις; Μα τι έχεις;». Κάποτε ήθελε να φέρει το φίλο στο σπίτι και λέει του παπά ότι είδε όνειρο ότι πρέπει να πάει να λειτουργήσει τον Άγιο Ζαμπλακά. Κοιτάει ο παπάς το καλαντάρι του. Άγιο Ζαμπλακά δεν είχε μέσα. Λέει: «Παπαδιά μου, δεν έχει!». Λέει: «Μα εγώ είδα ότι θα πας! Τρεις μέρες και τρεις νύχτες θα βαδίζεις για να βρεις τον Άγιο Ζαμπλακά». Ε! Πήγε και ο παπάς με το όνειρο.

12. Βούι τσαι συ, βούι τσαι 'γω!

Όταν δυο άνθρωποι ή δυο ομάδες ανθρώπων διαπράττουν το ίδιο σφάλμα, τους λένε πειρακτικά τη φράση: «Βούι τσαι συ, βούι τσαι 'γω!» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι)¹² ή στον πληθυντικό «Βούδτζα τσαι 'σεις; Βούδτζα τσαι

¹² Η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι) χρησιμοποιεί τη φράση, αλλά αγνοεί το σχετικό ανέκδοτο.

‘μεις!’) (Μαριγούλα Κρητσιώτη, Όθος και Πρεάρης Γεώργιος, Όλυμπος). Ο παροιμιόμυθος προήλθε από ανέκδοτο, με το οποίο σκώπτονται οι κουτοί Χαλκίτες, που μεταφέρουν με το καϊκι τους βόδια ή γαϊδούρια (τότε η καταληκτική φράση είναι «Γαϊδούρια εσείς, γαϊδούρια τσαι ‘μεις!’»). Παραθέτω το ανέκδοτο σε αφήγηση του Αλέξανδρου Μαναρουλά (Αρκάσα):

‘Ούδια.

Ήτανε δύο από τη Χάλκη και θέλανε να μεταφέρουνε κάπου βούδια με το καϊκι. Και τα βάλανε λοιπόν στη μέση του καϊκιού. Ήτανε μεγάλο το καϊκι. Και φύγανε από τη Χάλκη.

Στη μέση της διαδρομής λοιπόν έπεσε ομίχλη πολλή. Λέει ο ένας του άλλου: «Πήγαινε εσύ μπροστά στην πλώρη, να κάτσω εγώ στην πρύμνη, να βλέπουμε μήπως έρχεται άλλο καϊκι, για να μη χτυπήσουμε!». «Εντάξει!».

Ο άλλος λοιπόν, που πήγε μπροστά, άναψε τσιγάρο. Μέσα στην ομίχλη ο άλλος από την πίσω μεριά τον επέρασε για καϊκι. Και του λέει: «Ε! Ίντα ‘στε;». «Καϊκι!», λέει ο άλλος από μπροστά. «Ίντα καϊκι;». Λέει: «Χαλτσίτικο!». Λέει: «Χαλτσίτικο τσαι ‘σεις; Τσαι ‘μεις!».

Λέει: «Τσαι ίντα κου(β)αλείτε;». «‘Ούδια!» του κάνει ο άλλος από μπροστά. Λέει: «‘Ούδια τσαι ‘σεις, ‘ούδια τσαι ‘μεις!»¹³.

13. Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!

Στα χωριά Σπόα και Μεσοχώρι συνηθίζουν τη φράση: «Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!» (Βασίλης Μενεάκης και Μανόλης Δήμαρχος, Σπόα & Θεοχάρης Χαροκόπος, Μεσοχώρι). Ο φραστικός παροιμιόμυθος προήλθε από αφήγηση για έναν κουμπάρο που πείραξε μια άγνωστη κοπέλα, η οποία έτυχε να είναι η κόρη του κουμπάρου του. Όταν αποκαλύφθηκε η ενέργειά του, ένωσε αμυχανία και ζήτησε απ’ τη γυναίκα του, τη Σταμάτα, να τον δικαιολογήσει. Η αφήγηση διδάσκει να προσέχουμε τα λόγια μας. Η επίκληση προς τη

¹³ Σε χιακή παραλλαγή, «Μια Πυργούσαινα ερωτά μιαν αρραβωνιασμένην: “Πότε θα παντρευτείς; –Την Τσυριασή. –Τσ’ εώ την άλλη Τσυριασή. –Τσ’ είντα θα σφάζεις; –Βούιν. –Βούιν τσ’ εώ, βούιν τσ’ εσύ”». Ίδια «σκωπτική διήγησιν λέγουσι εν Γκιουμουλτζίνη της Θράκης περί των κατοίκων του χωρίου Κιουτσιούκιοϊ και αλλαγού περί άλλων τόπων» (Κυριακίδης 1965², σ. 225). Την παραλλαγή του ο Κυριακίδης άντλησε από τη συλλογή του Βίου (Βίος 1912-1913, σ. 488 [αρ. 49]).

Σταμάτα είναι άσκοπη, αποτελεί έκφραση αμηχανίας¹⁴. Η φράση λέγεται όταν αδυνατούμε να αρθρώσουμε λόγο, επειδή είμαστε ένοχοι, και ζητάμε από άλλους υποστήριξη. Παραθέτω αφήγηση του Βασίλη Μενεάκη (Σπόα):

Μίλα σου, Σταμάτα, τώρα!

Απ' το Μισοχώρι εκατάγοντο δύο αθρόωποι τσαι είχαν κάποιο σύντεχνο βοσκό. Τότες επήγαιναν με τα ποδάρια. Επήραν το δρόμον τσαι πηγαίνασι τ' αντρούνο. Τον άντρα τον ελέ(γ)α' Γιάννη τσαι τη γυναίκα Σταματίνα, Σταμάτα.

Στο δρόμο λοιπόν βρήκαν μια κοπέλα. Αλλά δεν γνωρίζανε πως ήταν του συντέχνου η κόρη. Ο άντρας λοιπόν επείραζε την κοπέλα. Η κοπέλα έφυγε.

Όταν εφτάσαν όμως στο μαντροκάισμα, στη μάντρα, ήρτε τσ' η κόρη ετσει. Αλλά δεν επλησίαζε η κόρη. Λέει: «Έλα δω, παιδί μου!». Λέει: «Με πείραζεν αυτός ο άθθρωπος!». Τώρα ο σύντεχνος τι να πει στον άλλο σύντεχνο; Λέει: «Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!». Δηλαδή «Πες τσαι συ! Διτσαιολόγησε την πράξη!».

14. Της γυναίκας τις δουλειές τις τρών' οι κότες.

Η διαπάλη μεταξύ άντρα και γυναίκας για την ενδοοικογενειακή κατανομή εργασιών και υποχρεώσεων δεν χαρακτηρίζει τις παλιές κλειστές κοινωνίες, όπου οι ρόλοι ήταν διακριτοί και αδιαπραγμάτευτοι. Το έθιμο της γυναικοκρατίας¹⁵ πρέπει να αντιμετωπιστεί ως εξαίρεση που επιβεβαι-

¹⁴ «Εμείς στα Σπόα τσαι στο Μισοχώρι συνηθίζουμε να λέμε τη φράση: “Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!”. Δηλαδή σου λέμε κάτι που δε σ' αρέσει, λέει: “Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!”. Η με κατηγοράς, λέω: “Μίλα (ε)σού, Σταμάτα, τώρα!”. Δε λένε όλη την ιστορία. Λένε τη φράση χωρίς να ξέρουν την ιστορία. Δεν ξέρουν ότι αυτό ήτο γεγονός. Συνέβη στο Μισοχώρι αυτό το γεγονός» (Βασίλης Μενεάκης, Σπόα). «Όταν καμιά φορά σε συζήτηση λένε κάτι που μας φέρνει σε αμηχανία, λέμε: “Μίλα συ, Σταμάτα, τώρα!”. Δηλαδή συζητούμε τσαι σ' αυτό που λέει ο άλλος δε χρειάζεται απάντηση. Λέει: “Τι να του πω τώρα; Μίλα συ, Σταμάτα, τώρα!”. Δηλαδή δε χρειάζεται απάντηση». (Θεοχάρης Χαροκόπος, Μεσοχώρι).

¹⁵ Ο Γιάννης Κιουρτσάκης μας πληροφορεί: «Όσο για την αντιστροφή των κοινωνικών ρόλων, τη συναντούμε όχι μόνο σε κάθε ελληνικά αποκρία, αλλά και σ' ένα άλλο έθιμο της αρχής του χρόνου, διαδεδομένο στο βορειοελλαδικό χώρο: τη μέρα της μαμής ή της μπάμπως, που τελείται στις 8 Ιανουαρίου (γιορτή της Αγίας Δομνίκης ή Δομνής), όπου οι παντρεμένες γυναίκες και κυρίως οι μητέρες παίρνουν την “εξουσία” του χωριού ή την παραδίδουν στη μαμή και στη γυναικεία “αστυνομία” της, αναγκάζοντας τους άντρες να κλειστούν στα σπίτια, και ξεφαντώνουν λέ-

ωνε τον κανόνα της κυριαρχίας του άντρα στην οικογένεια. Η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι) μου είπε φραστικό παροιμιόμυθο «*Της γυναίκας τις δουλειές τις τρών' οι κότρες*». Στη Σύμη λένε την παροιμία «*Της γυναίκας τη-δ-ούλεψη έφαέ-ν-τη-νν-η κάττα κι 'εν εχόρτασε*» (Κοντός 1989, σ. 64-65 [αρ. 217]). Αλλού, «*Της γυναίκας οι δουλειές είναι σαν τα πουλοσκαλίσματα*»¹⁶. Το νόημα είναι ότι, η εργασία της γυναίκας μέσα στο σπίτι δεν φαίνεται¹⁷ ούτε μπορεί να εκτιμηθεί.

Τη σχετική αφήγηση δεν εντόπισα στην Κάρπαθο. Την κατέγραψα όμως στη Νάξο από τη Μαρία Κατσούλη. Γυναίκα και άντρας συμφωνούν να αλλάξουν ρόλους, όπως γίνεται και σε θρακική (Βεΐκου-Σεραμέτη 1961, σ. 223-224) και σε μανιάτικη αφήγηση (Μανιατέας 2005, σ. 235-236 [«*Τρωσ κρεμμύδι; Τρωσ δροσιά*»]). Η πρώτη πηγαίνει στο μεροκάματο, ενώ ο άντρας αναλαμβάνει το νοικοκυριό (ATU 1408 «*The man Who Does His Wife's Work*»). Παραθέτω απόσπασμα.

Της γυναίκας τις δουλειές τις τρώνε οι κότρες!» (απόσπασμα).

[...] Κάποια στιγμή βαρέθηκε, λέει, η γυναίκα να εκτελά αυτά που έλεγε ο σύζυγος. Λέει: «*Ξέρεις τι λέω; Δε γίνεται να μπεις εσύ μέσα στο σπίτι και να πάω εγώ στο χωράφι; Να αλλάξουμε!*». «*Αυτό, λέει, θέλω και 'γω! Δεν κάνεις, λέει, και τίποτα μέσα στο σπίτι. Αυτά εγώ σε μισή ώρα τα κάνω όλα!*». Έφυγε λοιπόν η γυναίκα, πήγε στο χωράφι. Άρχισε να κάνει μια δουλειά όλη μέρα στο χωράφι. Ούτε φαινόταν η δουλειά της ούτε μπορούσε να της κάνει ο άντρας της έλεγχο πόση δουλειά έκανε μέσα στο χωράφι. Αλλά εκείνη είπε του άντρα της: «*Κάθε μια δουλειά που θα κάνεις, απάνω στο τραπέζι θα βάλουμε ένα πιάτο και θα βάζεις μέσα ένα κουκί σιτάρι. Κάθε μια δουλειά που θα κάνεις... θα σκουπί-*

γοντας μεταξύ τους αθυρόστομα χωρατά: *εξ ου και η ονομασία "γυναικοκρατία" που πήρε στα χρόνια μας τούτη η γιορτή*» (Κιουρτσάκης 1995², σ. 57).

¹⁶ Την παροιμία έχω ακούσει, αλλά δε θυμάμαι από ποιον.

¹⁷ Σε μια αφήγηση ο Χριστός, μεταμορφωμένος και αγνώριστος, δίδαξε στη γυναίκα πώς να υφάνει αποδοτικά και στον άντρα πώς να οργώνει βουστροφιδόν. Αργότερα, με διαφορετική μορφή, ρώτησε την υφάντρια και το γεωργό ποιος τους δίδαξε την τέχνη τους. Η πρώτη καυχήθηκε πως σκέφτηκε μόνη της τον τρόπο, ενώ ο δεύτερος παραδέχτηκε ότι ένας άγνωστος περαστικός τον δίδαξε. Ο Χριστός καταράστηκε τη γυναίκα «*να κάνεις δουλειά και να μην φαίνεται η δουλειά σου!*» και ευχήθηκε στον άντρα «*ό,τι δουλειά κάνεις να φαίνεται*» (Διαθέσιμο: <http://www.eratyra.gr/el/gynaika> [7/12/2011]).

ζεις και θα βάζεις ένα κουκί μέσα... θα πλύνεις τα πιάτα και θα βάζεις ένα κουκί...». Αυτός, λέει, έκανε καμιά δουλίτσα, έτρεχε και έβαζε το σιτάρι. Έκανε... έβαζε... Γέμισε το πιάτο αυτό με σιτάρι.

Κάποια στιγμή λοιπόν το βράδυ ήρθε η γυναίκα του από το χωράφι. «Άντρα μου, λέει, τι έκανες σήμερα;». Λέει: «Δε μου 'πες να βάζω ένα κουκί σιτάρι μέσα στο πιάτο για να μετρήσουμε πόσες δουλειές ήκανα;». Πάνε στο τραπέζι για να δούνε το σιτάρι, έλειπε όλο το σιτάρι από μέσα από το πιάτο. Λέει: «Τι έγινε;». Επήγε μια κότα και είχε φάει όλο το σιτάρι! Και λέει: «Της γυναίκας τις δουλειές τις τρώνε οι κόττες!».

Και από τότε πήγαινε ο άντρας στο χωράφι και έμενε η γυναίκα στο σπίτι και δεν της ξαναμουρμούρισε πια, δεν εγκρίνιασε.

15. Κατά που λαλεί η φλάσκα...

Στην Κάρπαθο κατέγραψα τους φραστικούς παροιμιόμυθους «Κατά που λαλεί η φλάσκα μή(τ)ε φέτη Λαμπρή μή(τ)ε του χρόνου Πάσχα!»¹⁸ (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι και Μανόλης Μακρής, Διαφάνι) και «Πάσχα πάνω, Πάσχα κάτω, Πάσχα τσαι τ' αδρύ¹⁹, / του παπά η κολοκύθα, δε(ν) τ' ομολογεί!» (Μαρία Δημάρχου, Σπόα). Οι παροιμίες, που λέγονται για υπόθεση που αργεί να τελειώσει ή δε φαίνεται να οδηγείται σε αίσιο τέλος, προήλθαν από δημοφιλές στο νησί ανέκδοτο (ATU 1848A «*The Clergyman's Calendar*»), γνωστό και σε πολλούς άλλους τόπους²⁰. Διακρίνω δύο διαφορετικούς τύπους: στον πρώτο ένας αγράμματος παπάς προσπαθεί με τη χρήση κουκιών να υπολογίσει το Πάσχα (Μπουκουβάλας 1966, σ. 50-51, Μαυρακάκης 1983, σ. 91 [αρ. 171, «*Το Πάσχα και τα κουκιά του παπά*»], Ρουσάλη-Διατσίντου 1977, σ. 83-84 [«*Αγγραματοσύνη ιερέως*»], Καψάλης 1951, σ. 116-117 [αρ. 1, «*Μα η κολοκύθα δεν το μολογεί*»], Παπάνης 1966, σ. 404 [αρ. 3, «*Μηδί φέτου Λαμπρή, μηδί τ' χρόν' Πάσχα*»], Τρουπής 1999, σ. 263 [αρ. 245, «*Τα κουκιά της παπαδιάς*»]). Στο δεύτερο ο Ναστραντίν Χότζας, ρίχνοντας λιθαράκια σε ένα πήλινο σταμνί, προσπαθεί

¹⁸ Η παροιμία υπάρχει και στη Σύμη. Βλ. Σωτήριος Αλ. Καρανικόλας – Αλέξανδρος Σ. Καρανικόλας, *Παροιμίες και φράσεις από τη Σύμη*, ό.π., σ. 189 (αρ. 1109).

¹⁹ Σε μανιάτικη παραλλαγή η φράση είναι «*Πάσχα και στου Δρυ*» (Μανιατέας 2005, σ. 235 [«*Πάσχα στους Μπουλαριούς*»]).

²⁰ Ενδεικτική βιβλιογραφία δίνει ο Μέγας (Μέγας 1966, σ. 406).

να υπολογίσει πότε έρχεται το Ραμαζάνι (Τρικογλίδης 1921, σ. 119-120 [αρ. 110, «Οι μέρες του Ραμαζανιού»], Τσουκαλάς 1969, σ. 6-7 [«Το ημερολόγιο του Χότζα»], Μαγιόπουλος 1980², σ. 368-369 [αρ. 397, «Θα είτανε εκατόν είκοσι του μηνός»]). Στην πρώτη περίπτωση η παπαδιά χαλάει τον υπολογισμό του παπά συμπληρώνοντας κουκιά στο φλάσκι ή στο ράσο του. Στη δεύτερη, τα παιδιά του Χότζα προσθέτουν λιθαράκια στο σταμνί. Η παραλλαγή με το Χότζα τελειώνει με το αστείο συμπέρασμα, ότι ο μήνας έχει 120 μέρες, αφού τόσα λιθαράκια βρίσκει στο σταμνί του. Παραθέτω την αφήγηση του Μανόλη Μακρή (Ολυμπος):

Κατά που λαλεί η φλάσκα.

Κάποιος παπάς παλιά ήτον αγράμματος. Και για να τον διευκολύνει ο δεσπότης ή για να τον διευκολύνει κάποιος γραμματισμένος που περνούσεν από κει, έπαιρνε και του έβαζε μέσα στη φλάσκα μετρημένα κουκιά. Θα 'τρω(γ)ε κάθε μέρα ένα και όταν τέλειωνε τα κουκιά, θα ήταν το Πάσχα. Ήταν λοιπόν ένα είδος κλεψύδρας, να πούμε.

Η παπαδιά έβλεπε και έπαιρνε ο παπάς κάθε μέρα ένα κουκί και έτρωγε, και λέει: «Έ τον καημένο τον παπά! Του αρέσουνε τα κουκιά!». Οπότε παίρνει μια δυο χούφτες κουκιά και τα πετάει μέσα στη φλάσκα. Ήρθεν η άνοιξη, πέρασεν η άνοιξη, ήτρω(γ)εν ο παπάς τα κουκιά. Πού το Πάσχα; Βρε, αρχίζει το καλοκαίρι... τελειώνει το καλοκαίρι... τίποτε! Τον ρωτούσαν λοιπόν όταν ήρθαν τα πρωτοβρόγια: «Παπά, σαν να άργησε εφέτος το Πάσχα, τι λες;». «Αφήστε, ρε παιδιά, λέει, και κατά που λαλεί η φλάσκα μή(τ)ε φέτη Λαμπρή μή(τ)ε του χρόνου Πάσχα!».

16. (Δ)ουλειά-ν, είχεκ και στη Κρήτη.

Ο Κωνσταντίνος Μηνάς κατέγραψε τον φραστικό παροιμιόμυθο «Αν ήτογ για 'ουλειάν, είχεκ και στη Κρήτη» (Μηνάς 2005, σ. 115). Προήλθε από περιστατικό, που μου αφηγήθηκε ο Γεώργιος Γεργατσούλης (Απέρι):

Ο τεμπέλης Κρητικός.

Είχε κα(ν)ένα Κρητικό τσαι ήρτεν εδώ στη(ν) Κάρπαθο τσαι παντρεύτη. Τσ' απόειν όλον ήτρωε τσαι κά(θ)ετο. Του λέα' λοιπόν: «Ετσειά έχει 'ουλειά, να πάεις να 'ουλέψεις!». Λέει τσ' αυτός: «Α! Αν ήτο για 'ουλειά, είχε τσαι στη(ν) Κρήτη!».

17. Φέξε μου να κατεβώ!

Κάποιοι παροιμιόμυθοι είναι γνωστοί σε στενά τοπικά πλαίσια. Τέτοιος είναι ο φραστικός παροιμιόμυθος: «Φέξε μου να κατεβώ!» (Μαρία Κρητσιώτη, Όθος), που λέγεται στο χωριό Όθος. Προήλθε από τοπικό περιστατικό. Χρησιμοποιείται για να ειρωνευτεί κάποιος έναν ανίκανο κλέφτη²¹. Παραθέτω αφήγηση της Μαρίας Κρητσιώτη (Όθος):

Τα μανταρίνια της Αντιγόνης.

Η Αντιγόνη είχε τα καλύτερα μανταρίνια. Επήγε μία παρέα να τα κλέψει. Ανέβηκε ο Μιχαλιός ο Διακοσταμάτης πάνω. Τα άλλα παιδιά, που ήτανε πιο ζωηρά, φύγανε. Αυτός έμεινε λοιπόν πάνω στη μανταρινιά. Ήρθε η Αντιγόνη, λέει: «Ω! Τώρα θα σας κανονίσω! Ποιος είναι πάνω;». Αυτός δεν μπορούσε να κατέβει κάτω. Φοβήθηκε κιόλας. Και της κάνει: «Ω Αντιγόνη! Φέξε μου να κατεβώ κάτω!». Δηλαδή: «Φέρε το φακό...».

Αυτό έχει μείνει τώρα. Αν καμιά φορά κλέβει κάποιος, λέει: «Φέξε μου να κατεβώ!».

18. Θάψετέ τον για λιακόν.

Ο Εμμανουήλ Μανωλακάκης κατέγραψε τον φραστικό παροιμιόμυθο «Για καλό(ν και για κακό(ν, θάψετέ τον για λιακόν» (Μανωλακάκης 1896, σ. 278 [αρ. 128], Λουκάτος 1998², σ. 107 [αρ. 364]).

Ο ίδιος γράφει ότι λέγεται «*επί των προφυλαττομένων*». Η παροιμία προήλθε από ανέκδοτο για μια παπαδιά που την ώρα του θανάτου του παπά της σκεφτόταν την πιθανότητα να ξαναπαντρευτεί και μεριμνούσε γι' αυτό. Παραθέτω αφήγηση του Γεωργίου Πρεάρη (Όλυμπος):

Σαν παπάς ή σαν λαϊκός:

Ήτανε κάποιος παπάς που πέθανε και ρωτήσανε την παπαδιά, λέει: «Τώρα να τον θάψουμε σαν λαϊκό ή να τον θάψουμε σαν ιερέα;». Λέει: «Και τι διαφορά έχει;». Λέει: «Αν τον θάψουμε σαν παπά, δεν μπορείς να πα-

²¹ Τους Οθίτες τους αποκαλούν με το ακλήρημα «Κλέφτες». Οι ίδιοι, όπως οι αρχαίοι Σπαρτιάτες, καμαρώνουν για την ικανότητά τους να κλέβουν δίχως να συλλαμβάνονται, μετατρέποντας έτσι το εναντίον τους ακλήρημα σε ευκλήρημα. Αν κάποιος κλέφτης συλληφθεί, η ντροπή είναι διπλή, πρώτα γιατί συνελήφθη να κλέβει και μετά γιατί δεν ήταν άξιος να κρυφτεί (Γεργατσούλης 2009α, σ. 227-243).

ντρευτείς. *Αν τον θάψουμε σαν λαϊκό, μπορείς!*». *Εσκέφθη λοιπόν η παπαδιά και λέει: «Ε! Για καλό και για κακό / θάψετε τον σαν λαϊκό!»*²².

Αν έθαβαν τον παπά ξαπλωτό, όπως θάβουν τους λαϊκούς, η παπαδιά είχε δικαίωμα να ξαναπαντρευτεί. Πράγματι υπήρχε έθιμο να θάβουν τους ιερωμένους (ιδίως τον ανώτερο κλήρο) θρονιασμένους. Σε μελέτη του ο Κωνσταντίνος Πιτσάκης (Πιτσάκης 2002, σ. 569-611) τοποθετεί την αρχή του εθίμου στη μεταβυζαντινή εποχή [16ος αι.]. Αποσκοπούσε στον τονισμό της επισκοπικής εξουσίας και της Εκκλησίας ως θεματοφύλακα της αυτοκρατορικής ιδέας, τοποτηρητή της χαμένης ή χηρευούσας χριστιανικής βασιλείας. Το ανέκδοτο είναι γνωστό σε πολλούς ελληνικούς τόπους (Τρουπής 1999, σ. 152 [αρ. 134, «Πέρα-δώθε βάλτε τον...»]). Η Ελένη Ψυχογιού κατέγραψε σχετικό παροιμιόμυθο: «*Στα πέρα κείθε βάλτε τον, δεν ξέρω τι με βρίσκει*» (Ψυχογιού 2008, σ. 295). Στην καρπαθιακή παροιμία «*λιακόν*» σημαίνει λαϊκόν (που δεν είναι κληρικός), δηλαδή ξαπλωτό («*πέρα κείθε*»).

19. *Ότι(ν)ος τις φυλάου'...*

Στην Κάρπαθο κάποτε ξεστομίζεται η απειλή «*Ότι(ν)ος τις φυλάου', είναι ελί(γ)ες!*» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι). Η πληροφορήτρια θεωρεί ότι το επίθετο «*ελί(γ)ες*» πρέπει να συνοδευτεί από τη λέξη «*ξυλιές*». Όμως ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος κατέγραψε στον φραστικό παροιμιόμυθο το ουσιαστικό «*μακαρούνες*»: «*Ότιος τοις φυλάου τοις μακαρούνες ελίες του 'ναι*» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 366-367 [αρ. 141]). Η παροιμία προήλθε από ανέκδοτο, στο οποίο ένα παιδί πονηρά ζητά να του δοθεί η μεγαλύτερη μερίδα φαγητού, σαν να επρόκειτο να καταναλωθεί από άλλον (Λουκάτος 1998², αρ. 321). Ο Μιχαηλίδης-Νουάρος γράφει για τη σημασία της παροιμίας: «*Αι ευκαιρίαι του απόντος είναι πάντοτε ολίγαι και πενιχραί*» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 366 [αρ. 141]). Παρουσιάζω το ανέκδοτο σε αφήγηση του Δημητρίου Πανάρετου (Πηγάδια):

Ότι(ν)ος τις φυλάου'.

²² Ο αφηγητής αγνοεί τον διαφορετικό τρόπο ταφής λαϊκών και ιερέων. Λέει: «*Δεν υπάρχει διαφορά. Τον παπά τον θάβουν σαν παπά, αλλά για να ψαρέψουν την παπαδιά την ρωτήσανε: "Τι λες, παπαδιά, να τον θάψουμε σαν λαϊκό ή να τον θάψουμε σαν ιερέα;"*».

Μια φορά ετσακώθη μια οικογένεια τσ' ο πιτσιρικάς παρεξηγήθη. Λέει: «Έλα να φάεις μακαρούνες, Μιχαλιώ!» Τίποτα. «Όχι! Δε θέλω!», λέει. «Βρε, έλα να φας μακαρούνες!». «Δε θέλω!», λέει. «Καλά, βρε γυναίκα, βγάλ' του λίγες ετσεί πέρα στην άκρα. Μετά μπορεί να θέλει!».

Σε μια στιγμή τους κάνει: «Δε με νοιάζει εμένα, αλλά, ότι(ν)ος τις φυλάου', είναι λί(γ)ες!». Μενεδιάτης ήτον αυτός τσαι έμεινε παροιμία με το «ό-τιος τις φυλάου', είναι λί(γ)ες!».

Όταν κάποιος δεν ησύχαζε, «κάτσε ήσυχα, βρε Γιωργάκη!», εκείνος δεν ησύχαζε... λοιπόν μας ήλε(γ)ε η μάνα μας: «Ότι(ν)ος τις φυλάου', είναι λί(γ)ες!». Λέγανε μόνο τη φράση αυτή.

20. Φάε, σύντεκνε, τσ' ελιές!

Στον παροιμιόμυθο που ακολουθεί διαλέγονται ένας τσιγκούνης οικοδεσπότης και ο πονηρός φιλοξενούμενός του: «“Φάε, σύντεκνε, τσ' ελιές!”». “Καλό 'ναι τσαι το κρέας!”» (Σεβαστή Γεργατσούλη, Απέρι) ή «“Φάε, σύντεκνε, τσ' ελιές!”». Λέει: “Καλό 'ναι τσαι το τυρί, σύντεκνε!”» (Καλλιόπη Κοντού, Μενετές). Παραθέτω σχετικό ανέκδοτο σε αφήγηση Γεωργίου Χατζηγιωργάκη (Μενετές):

Καλό 'ναι τσαι το τυρί.

Ήρθε κα(ν)ένας Απερίτης απόυ τη Σμύρνη. Στ' Απέρι κάθε Σάββατο είχε δικαστήρια τσ' ήρχετο ο δικαστικός τσ' ήφενγε τη Δευτέρα το πρωί.

Λοιπό, ήτο ένας Απερίτης τσαι τον εκάλεσε, που 'το κουμπάρος του. Είχε φέρει λοιπόν ένα τσεφαλοτύρι απόυ τη Σμύρνη τσ' ήκαμε φαΐ, ψωμί τσ' ελιές. Λέει: «Φάε, σύντεκνε, τσαι τυρί της Σμύρνης!». Λέει: «Καλές είναι τσ' οι ελιές!». ...Γιατί δεν είχε μαχαίρι να κόψει το τσεφαλοτύρι.

Το άλλο Σάββατο, που 'το πάλι δικαστικός, ήβαλε ένα μαχαίρι στη μέση του. Τον εκάλεσε πάλι ο Απερίτης για τραπέζι. Αυτός είχε όμως τη χασομαχαίρα στη μέση του τσαι ήκοβγε, λε, το τυρί φέτες. Λέει: «Φάε, σύντεκνε, τσ' ελιές!». Λέει: «Καλό 'ναι τσαι το τυρί!». Λέει: «Μα στοιχίζει!». Έχει ακριβά δηλαδή. Λέει: «Γ' αξίζει η Σμύρνη!».

Στο ανέκδοτο, με θέμα την υποκριτική και επιδεικτική προσφοράς φιλοξενίας, ο Απερίτης κουμπάρος εμφανίζεται τσιγκούνης, ενώ ο φιλοξενούμενός του αχόρταγος, αδιάκριτος, θρασύς και αγενής. Με τον παραπά-

νω παροιμιόμυθο σκώπτουν τους κατοίκους του Απερίου, καθώς «*εκ των περιπαιγμάτων αποσπώνται ή συμπύσσονται φράσεις ως παροιμιώδη σκώμματα ή προκύπτουν διάφορα παροιμιώδη παρωνύμια, αποδιδόμενα από κοινού εις όλους τους περιπαιζόμενους κατοίκους*» (Κυριακίδης 1965², σ. 315). Το θέμα της προσφοράς τυριού χωρίς μαχαίρι ανήκει στον τύπο ATU 1449* («*The Stingy Hostess at the Inn*»). Το ανέκδοτο είναι γνωστό και σε άλλους ελληνικούς τόπους. Ο φιλοξενούμενος επιλέγει πάντα το ακριβότερο φαγητό: απ' τις ελιές το χαβιάρι (Καρανικόλας – Καρανικόλας 1980, σ. 244 [αρ. 1456 «*Καλές οι ελιές, σύδεκνε, καλό γαι το χαβιάρι. Η: Καλό γαι το χαβιάρι, σύδεκνε*»], Ρήγας 1962, σ. 123-124 [αρ. 66], Κωνσταντινίδης 1944, σ. 200-201 [«*Το χαβιάρ' πα καλόν έν'»*]), απ' τις πατάτες το κρέας (Περάκης 1990, σ. 105 [«*Δεν εκαλοθωρούσε ο εφτακακομοίρης!*»]), απ' το ψωμί τα κοψίδια, απ' τα λάχανα το λάδι, απ' τα κουκιά το ψάρι και απ' τις ελιές το τυρί (Orso 1979, σ. 74-75, Δαπόντες 2005, σ. 79-80 [«*Φάε, μωρέ, και κομμάτι τυρί*»], Πριναράκης 2000, σ. 42-43, Μαυρακάκης 1983, σ. 122 [«*Ο σύντεκνος με το τυρί και τις ελιές*»]).

Μεγάλο αριθμό σχετικών παροιμιόμυθων κατέγραψε ο Δημήτριος Λουκάτος:

Α) «*-Κουμπάρε, φάε και ψωμί! -Καλά 'ν' και τα κοψίδια!*» (Λουκάτος 1998², σ. 83 [αρ. 293]).

Β) «*-Κουμπάρε, φάε λάχανα! -Στον πάτο πάει το λάδι. «Ο κουμπάρος άφηγε τα χόρτα και βουτούσε το ψωμί του στο λάδι, που το προτιμούσε»* (Λουκάτος 1998², σ. 83 [αρ. 294]).

Γ) «*-Πάρε και κουκιά, κουμπάρε! -Ευχαριστώ, κουμπάρε· και το ψάρι καλόν είναι*» (Λουκάτος 1998², σ. 88 [αρ. 308]).

Δ) «*-Συχώρεσέ με, σύντεκνε, που δεν είχαμε και τυρί κομμένο! -Μα άργητα ήτανε, συντέκνισσα, να κόψωμε;». «Εδώ κι' η κουμπάρα ήταν τσιγκούνα κι' ο κουμπάρος αδιάκριτος»* (Λουκάτος 1998², σ. 92 [αρ. 322]).

Ε) «*-Φάε, κουμπάρ', ελιές. -Καλό 'ν' και το χαβιάρι! -Καλό είναι, μα είν' ακριβό. -Ακριβό είναι, αλλά τ' αξίζει!*» (Λουκάτος 1998², σ. 94 [αρ. 331], Λασκαράτος 2003², σ. 114 [«*Μεταξύ χοντρανθρώπων*»]).

Στ) «*Ηθελα, κουμπάρε, να σου πω "φάε", βλέπω όμως τα χέρια σου και δεν αδειάζουνε*» (Λουκάτος 1998², σ. 119 [αρ. 408]).

Ζ) «Είναι κείνο της ιστορίας του κουμπάρου με το ψάρι: “Και το ψάρι καλό είναι, κουμπάρε!”» (Λουκάτος 1998², σ. 155 [αρ. 512]).

21. Τίος η μάνα κουλουμπά...

Ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος αναφέρει τον φραστικό παροιμιόμυθο «Τίος η μάνα κουλουμπά...!» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 356 [αρ. 71]). Πληρέστερα τον κατέγραψα από τη Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι): «Τίος η μάνα κουλουμπά μες στα κρύα τα νερά;». Η παροιμία λέγεται σε κάποιον ο οποίος αγνοεί κακό ή ζημιά που έπαθε και χαίρεται. Η ίδια αφηγήτρια μου ανέφερε τον, επίσης φραστικό, παροιμιόμυθο «Η αυγή το θέλει δείξει τίος μάνα θε να λείψει!», ο οποίος προήλθε από την ίδια ευτράπελη διήγηση. Αποτελεί μια προειδοποίηση ότι «πλησιάζει η ώρα να αποκαλυφθεί η αλήθεια». Την ευτράπελη διήγηση, η οποία είναι γνωστή και στον Πόντο (Παμπούκης 1945, σ. 338-339 [αρ. 20]), κατέγραψα σε δύο παραλλαγές στο Απέρι. Παραθέτω την αφήγηση της Πόπης Παχούντη:

Του παπά η μάνα.

Μια φορά κι ένα(ν) καιρό είχε ένα(ν) παπά και μια παπαδιά. Κι είχαν ο παπάς μια μάνα και η παπαδιά άλλη μια μάνα. Η παπαδιά όμως δε συμπαθούσε τη μάνα του παπά κι όλη την ώρα έλεγε του παπά: «Ω παπά, η μάνα σου! Ω παπά, η μάνα σου!». «Τι σου κάνει, παπαδιά, η μάνα μου;». Λε: «Τρώει πολλά ψωμιά!». Λέει: «Με, τι να κάνομε, παπαδιά; Να τη(ν) σκοτώσομε;». «Ναι! Να τη(ν) σκοτώσομε, παπά!». Συνεννοηθήκανε λοιπόν, τη νύχτα που θα κοιμηθούνε να πάνε να τη(ν) πιάσουνε και να τη(ν) βάλουνε σε μια σακούλα μεγάλη, να τη βάλουνε πάνω στο γάαρο και να τη(ν) (γ)κρεμίσουν.

Ο παπάς όμως ήτο πονηρός. Πάει τσαι λέει στη μάνα του: «Θωρείς μάνα; Απόψε θα πάεις νωρίς νωρίς να τσοιμηθείς ετσειά που τσοιμάται η συμπεθέρα σου, της παπαδιάς η μάνα!». Φεύγει λοιπό του παπά η μάνα νωρίς νωρίς, πάει τσαι παίρνει τη θέση της συμπεθέρας της κι εκοιμήθη-ν εκεί. Φώτα δεν είχε. Πάει τσ' η μάνα της παπαδιάς να τσοιμηθεί στη θέση της, βρίσκει τη συμπεθέρα της τσαι τσοιμόταν ετσειά πέρα. «Ας μη τη(ν) ζυπνήσω! Ας πάω στη θέση της!». (Αυτές ήτο καλές οι κακομοίρες! Η γυναίκα του παπά ήτον η κακιά!).

Ο παπάς έκανε το κορόιδο. Η παπαδιά όμως εσκούντρα το(ν) παπά. Λε: «Ωρα είναι, παπά;». Λέει τσαι 'τσείνος: «Ωρα είναι, παπαδιά!». Σηκώνονται τσαι πάνε ετσει που τσοιμόταν του παπά η μάνα –αλλά δεν ήξερε πως ελλά-ζα' θέση– τσαι πιάνου' τη γυναίκα, η οποία ήτο της παπαδιάς η μάνα. Τη βάλλου' σ' ένα τσουβάλι, τη ρίχτου' πάνω στο γάαρο τσαι την επήρανε στο Προφήτη Ηλία απάνω, σ' ένα ύψωμα μεγάλο, τσ' από κάτω ήτο θάλασσα. Από τσει της δίνου' μια τσαι τη ρίχτου' μες στη θάλασσα.

Ήρχυττο πάνω τότες. Η παπαδιά εκοροϊδευε το(ν) παπά τσ' έλεγε: «Τίος η μάνα κουλουμπά / στα κρύα τα νερά;». Τσαι της απαντούσε ο παπάς: «Η αυγή θε να το δείξει, / τίος μάνα θε να λείψει!».

Ωσπου να 'ρθουνε πάνω ήτανε αυγή και η γριά, του παπά η μάνα, εση-κώθη τσαι φώναζε τω(ν) κοτώ(ν) της: «Πρου! Πρου! Πρου! Πρου!», για να τις ταΐσει. «Ω παπά!». Κάνει ο παπάς: «Τι 'ναι, παπαδιά;». Ήκανε τον ανή-ξερο. «Τη μάνα μου ερίζαμε στο γιαλό;». «Τία σου φταίω 'γω, παπαδιά; Εγώ 'νοια τη σακούλα τσαι συ την ήριχτες μέσα!».

22. Δεν έχεις δει καλο(γ)έρου αρχίδια!

Η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι) χρησιμοποιεί ως απειλή τον φραστι-κό παροιμιόμυθο «Δεν έχεις δει καλο(γ)έρου αρχίδια!» για να συνεντρίσει κά-ποιον θρασύ ψευτοπαλληκαρά. Η ίδια αγνοεί την προέλευσή του. Παραθέ-τω σχετική αφήγηση του Γεωργίου Νιοτή (Απέρι), στην οποία ο ψευτο-παλληκαράς συνεντρίζεται και νουθετεί και τους ομοίους του:

Καλο(γ)έρου αρχίδια.

Είχε κάποιο –έλεγε ο μπάρμπαξ ο Χατζζήαννης ο Λεντής– και έκανε το(ν) παλληκαρά. Λοιπόν όποιον έβρισκε τον πλάκωνε στο ζύλο. «Τάκα!». Τους είχε ρημάζει όλους.

Λοιπό μια μέρα πλακώθηκε μ' έναν καλό(γ)ερο. Ο καλό(γ)ερος ήταν παλληκάρι όμως. Τον βάζει κάτω, τον έκαμε τούμπανο στο ζύλο. Τον έβαλε λοιπόν και τον πατούσε με το πόδι του στο λαιμό. Αλλά ο καλό(γ)ερος από κάτω από το ράσο δεν φορούσε τίποτε και κρέμουττο τ' αρχίδια του. Αυτός λοιπό πάνω... πέρα... δώθε... Μόλις τον απόλυσε, έγινε αυτός λαγός.

Πήγαινε λοιπόν μετά στο καφενείο και καθόταν, έπινε τον καφέ του. Όταν έβλεπε κανένα να κάνει τον παλληκαρά, του 'λεγε, λέει: «Εσύ, λέει, δεν έχεις δει καλο(γ)έρου αρχίδια!».

23. Τον ερχόμενο Μάη... - Να τηθ θάλασσα τσαι 'ούττα!

Η πονηριά είναι χαρακτηριστικό που πάντα θαυμάζει ο λαός μας. Οι ναυτικοί θεωρούνται ανοιχτόμυαλοι και έξυπνοι άνθρωποι και οι έμποροι ικανοί και πονηροί. Από μια αφήγηση για έναν τετραπέρατο έμπορο της θάλασσας βγήκαν αρκετοί παροιμιόμυθοι. Ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος αναφέρει τον φραστικό παροιμιόμυθο «*Να τηθ θάλασσα τσαι 'ούττα, να τσαι τη στεριά τσαι κούτλα!*» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 356-357 (λήμμα «κουτλώ»). Για τη σημασία του γράφει: «*Λέγεται ως δίλημμα ειρωνικόν προς τους απαιτούντας τα αδύνατα*». Δυο ακόμη φραστικούς παροιμιόμυθους κατέγραψα απ' την προφορική παράδοση: «*Τον ερχόμενο Μάη θα πληρωθεί!*» (π. Γεώργιος Κωνσταντινίδης, Αρκάσα) ή «*Τον κόκκινο Μάη θα σε πληρώσω*» (Βασιλεία-Μαρία Γεργατσούλη, Απέρι). Τους τελευταίους λένε κακοπληρωτές, που δε σκοπεύουν να εξοφλήσουν ποτέ το χρέος τους. Παραθέτω την αφήγηση του ιερέα Γεωργίου Κωνσταντινίδη (Αρκάσα):

Τον ερχόμενο Μάη.

Κάποτε εμείς από δω είχαμε ένα(ν) καπετάνιο στο Φοινίκι, καπετάν Κανάκης Φελλουζής Νικόλαος. Αυτός λοιπόν έφευγε από δω και πήγαινε Πειραιά, Κύπρο, Σμύρνη... Έκανε ταξίδια, να πούμε, όπως και οι άλλοι ναυτικοί. Τότε το Φοινίκι ήκμαζε εδώ πέρα. Προτού να αναπτυχθούν τα Πηγάδια ήτανε το Φοινίκι ο κόμβος ο λιμενικός και κατεβαίναν απ' όλα τα χωριά εδώ πέρα. Εγώ τα 'ζησα αυτά, παιδί μικρό, δέκα δώδεκα χρονών ακόμα. Και είχε τριακόσια ζώα κάθε μέρα δεμένα εκεί, σε διάφορα μέρη, για να ψουνίσουνε, να τα φορτώσουνε και να φύγουνε άλλοι Μενετές, άλλοι Πηλές, Όθος, Βολάδα... Όλο το γενικό εμπόριο γινόταν στο Φοινίκι. Αυτός λοιπόν έφευγε, πήγαινε με το καϊκι του, τότες ιστιοφόρα, και γυρνούσε και έφερνε τα εμπορεύματα. Ο κάθε караβοκύρης είχε και το μαγαζί εδώ πέρα. Το κοιτούσεν η γυναίκα, τα παιδιά...

*Μια μέρα περνούσε από τη Χάρκη. Είχε τσαι κουμπάρο εκεί πέρα το(ν) πρόεδρο της Χάρκης. Δίπλα ετσει τα χωράφια τα 'χανε θερίσει οι Χαρτσίτες, με κριθάρια τα 'χαν σπαρμένα, τσαι εβοσκούσανε πολλά γαϊδουράκια. Είπε στους ναύτες: «*Να φορτώσουμε μερικά να τα πάρουμε να τα πουλήσουμε, να πάρουμε χρήμα;*». Βγάζουν όζω τη βάρκα, ένα ένα, δυο δυο... Παπ... τα φορτώνανε! Πήραν καμιά δεκαπενταριά.*

Εντωμεταξύ όμως είχε κάποια κοπέλα τσαι έβασκεν ετσει παραπέρα τσαι πήρε χαπάρι αυτό το οποίο εγίνετο. Τσαι πή(γ)ε μέσα στη Χάρκη τσαι λέει: «Βρε παιδιά, γρήγορα! Κλέβουν τα γαιδούρια κάποιοι τσαι τα παίρνουν στο καϊκι μέσα!». Τρέχουν λοιπόν με τις βάρκες με τα κουπιά οι Χαρτσίτες, –ήτανε νηνεμία, δεν είχαν άνεμο να φύγει το καράβι– μια και δυο, απάνω!

Αυτοί μόλις τους είδανε ότι επρέχανε απάνω, καταλάβανε ότι το μυστικό εφανερώθηκε. Αρχίσανε να δένουνε τη σαβούρα που πάντα έχουνε. Όταν είναι το καράβι αφόρτωτο βάζουνε σαβούρα για να μην τουμπάρει. Βάζουνε πέτρες, βάζουνε χαλίκι... Δένανε μια πέτρα στο κάθε γαιδουράκι, μπαπ... τσαι κάτω, για να μη φανεί η κλοπή! Τσαι τα πνίγανε! Πάνε λοιπόν οι Χαρτσίτες απάνω, εκάμασι ρεσάλτο. Λέει: «Τι γίνεται, καπετάν Κανάκη; Πού `ναι τα γαιδούρια;». Πάει τσαι ο πρόεδρος, λέει: «Μα τσαι το δικό μου επήρες πρώτο πρώτο;». Λέει: «Μα δε σου `μοιασε, λέει, κουμπάρε, να το ξεχωρίσω από τους άλλους!». «Τώρα, λέει, τι θα γίνει;». Λέει: «Ε! Τώρα θα σας τα πληρώσομε!». Λέει: «Πάμεν έξω στη Χάλτση!». Ηραζε λοιπόν στη Χάλτση.

Λέει: «Να κάνομεν ένα συμφωνητικό!». Έλεγε λοιπόν αυτός τσαι εγράφαν οι Χαρτσίτες, έγγραφεν ο γραμματικός ετσεινης της εποχής. Λέει: «Εγώ, ο καπετάν Κανάκης Φελλουζής από το Φοινίκι Καρπάθου υποχρεούμαι να πληρώσω σε σας τους Χαρτσίτες τον ερχόμενο Μάη τα γαιδούρια!». Εντάζει! Αυτοί εμείναν ικανοποιημένοι. Λέει: «Κάμετε δυο χαρτιά, να κρατάει η κάθε πλευρά από ένα χαρτί! Δυο συμφωνητικά!». Λέει: «Παιδιά, φέρτε να πιούμε! Τώρα δεν έχω! Τον ερχόμενο Μάη θα σας πληρώσω!».

Πάει λοιπόν αυτός, έκαμε το εμπόριό του, έφτασε στο Φοινίκι.

Ξαναπερνά πάλι το Μάη απ' τη Χάρκη. Βγαίνει έξω. Λένε: «Τώρα οπωσδήποτε θα μας πληρώσει!». Πάει στο καφενείο. Λέει ο κουμπάρος: «Γεια σας, παιδιά! Τσέρασε τον καπετάν Κανάκη τσαι τα παιδιά όλα!». «Αϊβα!». Του λέει ο δήμαρχος: «Θα μας πληρώσεις τώρα τα γαιδούρια, κουμπάρε;». Λέει: «Φέρτε το χαρτί! Ό,τι λέει το χαρτί!». Φέρνει το χαρτί ο δήμαρχος. Λέει: «Εγώ, ο καπετάν Κανάκης Φελλουζής από το Φοινίκι, υποχρεούμαι να πληρώσω σε σας τους Χαρτσίτες τα γαιδούρια τον ερχόμενο Μάη!». Λέει: «Τον ερχόμενο Μάη λέει το χαρτί! Εντάζει! Τον ερχόμενο Μάη θα σας πληρώσω!». Ακόμη να τους πληρώσει τα γαιδούρια. Γιατί στο χαρτί τούς έλεγε

τσαι γράφανε όπως ήθελε. Τσαι ακόμη τα γαιδούρια είναι απλήρωτα! Τώρα είναι η υπόθεση αυτή διακόσια χρόνια τσαι ακόμα είναι απλήρωτα.

Αυτή η ιστορία έχει μείνει. Ήτανε σωστή, αληθινή. Αυτός ήτο πανέξυπνος τσαι τους την εσκάρωσε. Όταν τύχει τσαι είναι κακοπληρωτής ο ένας προς τον άλλο, λέμε: «Τον ερχόμενο Μάη θα πληρωθεί!». Τσαι φέρνουν παράδειγμα τον καπετάνιο.

Κατέγραψα δύο παραλλαγές με πρωταγωνιστές τον καπετάν Κανάκη Φελλουτζή Νικόλαο στην πρώτη και τον «Καλαϊτζή» (Μανόλη Πρωτόπαπα), θυμόσοφο της Ολύμπου στη δεύτερη. Παραλλαγή, πλουσιότερη σε επεισόδια, κατέγραψαν οι Τρύφων Ευαγγελίδης και Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος στην «Ιστορία της νήσου Κάσου» με πρωταγωνιστή το Διάκο Μανόλη Φελλουτζή (Ευαγγελίδης – Μιχαηλίδης-Νουάρος 1935, σ. 343-345 [«Ο Διάκο Μανόλης ο Φελλουτζής»]). Σε αυτήν, μετά την υπογραφή του ομολόγου για πληρωμή τον «ερχόμενο Μάιο» και την αποτυχία των Χαλκιτών να πληρωθούν την αξία των γαιδάρων τους, ο πονηρός ναυτικός υπέγραψε και δεύτερο ομόλογο και έβαλε ενέχυρο «ούλη τηπ περιουσίατ του, θάλασσα τσαι ξερά». Όταν οι Χαλκίτες διεκδίκησαν ξανά την πληρωμή των ζώων τους, εκείνος τους απάντησε: «Να η θάλασσα τσαι 'ούττα, να τσαι η στεριά τσαι κούτλα!». Τελικά ο Φελλουτζής μετέφερε μερικά φορτία πέτρες στην ανέγερση του μοναστηριού του Άη Νικόλα στη Χάλκη και έτσι ξεπλήρωσε το χρέος του. Σε ουγγρικό παραμύθι (Röhricht 2008, σ. 78) μια γριά ξεγελά το Χάρο με παρόμοιο τέχνασμα. Ο Χάρος αναρτά στην πόρτα της ένα χαρτί με τη λέξη «Αύριο». Όταν την επόμενη μέρα έρχεται να την πάρει, αυτή του υπενθυμίζει ότι το χαρτί λέει να έρθει αύριο κι όχι σήμερα, παρατείνοντας επ' αόριστον τη ζωή της (ATU 1188 «Come Tomorrow»).

24. Σαν του Γαρέφαλλου το γάαρο.

Έναν παρομοιαστικό παροιμιόμυθο, τον οποίο δεν εντόπισα στην προφορική παράδοση, διασώζει ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος: «Υρίζεσαν του Γαρέφαλλου το γάαρο!» (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1932, σ. 350 [αρ. 35]). Ο ίδιος γράφει ότι λέγεται «επί των ασκόπως περιφερομένων και αέργων» και παραθέτει σχετική διήγηση: «Εις την παροιμίαν υπόκειται ιστορικών συμβάν της κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν τρομοκρατίας των ανταρ-

τών Κρητών εν Καρπάθω, ων εις Γαρύφαλλος άφηνε τον όνον του να περιφέρεται ελεύθερος και να τρώγη τας σποράς των χωρικών, μη τολμώντων να κάμουν εις τον κύριόν του και την ελαχίστην παρατήρησιν».

25. Επέρασες τη δεκαοχτούρα!

Οι αδερφές Σεβαστή Γεργατσούλη και Σοφία Βουνάτσου (Απέρι) χρησιμοποιούν τον παρομοιαστικό παροιμιόμυθο «*Εσύ επέρασες τη δεκαοχτούρα!*». Τον λένε για κάποιον που επαναλαμβάνει την ίδια κουβέντα. Το πουλί δεκαοχτούρα (ή δεκοχτούρα) φαίνεται να επαναλαμβάνει μονότονα τον αριθμό δεκαοχτώ. Λαϊκές δοξασίες φαίνεται να συνδέονται με αυτό. Η Μαριγούλα Κουτσοδόντη (Πηλές) μου είπε: «*Άμα θα πει, λε, άλλο νούμερο, λένε ότι θα χαλάσει ο κόσμος. Τώρα το ακούω ταχτικά αυτό το πουλί και λέω: “Δόξα τω Θεώ που λέει δεκαοχτώ!”*». Στο νησί υπάρχει σχετική δεισιδαιμονία (Μιχαηλίδης-Νουάρος 1934, σ. 369). Μια αφήγηση, γνωστή σε πολλούς τόπους (Πολίτης 1904, σ. 189-191 [αρ. 344, 345, 346], Λελέκος 1888, σ. 258), αναφέρεται στην παράξενη συνήθεια του πουλιού. Παραθέτω αφήγηση του Γεωργίου Γεργατσούλη (Απέρι):

Η δεκαοχτούρα.

Είχε, λέει, καμιά μητριά τσαι εβασάνιζε τη(ν) ψυχοκόρη. Λοιπό της ήδωσε δεκαοχτώ ψωμιά να τα πάρει στο φούρνο. Τσαι μετά της ήλεε ότι ήτο δεκαεννιά.

Ε! Τσ’ αυτή λοιπό επαρακάλεσε το Θεό να τη(ν) κάμει πουλδί, όπως την ήκαμε. Τσ’ ύστερα πιο εφώναζε: «Δεκαοχτώ! Δεκαοχτώ!» για τα ψωμιά. Δηλαδή δεν ήτο δεκαεννιά. Αυτή είναι η δεκαοχτούρα.

26. Σαν τον Πισωκωλάκη.

Τον παρομοιαστικό παροιμιόμυθο «*Πετιέσαι στη μέση σαν τον Πισωκωλάκη*» άκουσα απ’ τη Σοφία Καλίτση (Μενετές & Απέρι). Η φράση λέγεται σε παιδιά ή σε αδαείς, όταν παρεμβαίνουν σε συζήτηση που κάνουν οι μεγάλοι ή οι ειδικοί.

Ο παροιμιόμυθος προήλθε από το γνωστό και δημοφιλές στο νησί παραμύθι «*Ο Πισωκωλάκης*», γνωστό σε πολλούς τόπους (Μερακλής – Βαρβούνης 2002, Τόμος Α΄, σ. 328 [αρ. 81] και 329-331 [αρ. 82] και Τόμος Γ΄, σ. 810-814 [σχόλια και τρεις παραλλαγές], Σοφός 1987, σ. 44-45 [αρ. 8, «*Η*

Μαρουδιά»] και βιβλιογραφία σ. 159-160 [αρ. 38, «Η πίττα»], Καφαντάρης 1988, σ. 60-62 [αρ. 121, «Ο Μισοκωλάκης»], Γιαλούρης 1978, σ. 40-44 [«Το Μισοκωλάι»], Αντωνίου-Αντωνάκου 2003⁶, σ. 145-156 [ιδίως 153]). Αν και το παραμύθι παρουσιάζει στην Κάρπαθο αξιοσημείωτη ποικιλία, βασικό χαρακτηριστικό του είναι η παρουσία ενός μικροσκοπικού ήρωα, του Πισοκωλάκη, ο οποίος είναι σκανταλιάρης, εύστροφος και πονηρός, παρά το μικρό σωματικό μέγεθός του (ATU 700 «*Thumbling*»). Άλλοτε εξοντώνει μια φοβερή στρίγγλα (ATU 327C «*The Devil (Witch) Carries the Hero Home in a Sack*»), άλλοτε νικά ένα δράκο και άλλοτε με τεράστια βουλμία τρώει τα ψωμιά της μάνας του, αντικαθιστώντας το ζυμάρι με κόπρανα.

27. Σαν της νεράιδας το πέπλο!

Η Ειρήνη Λυτού (Βωλάδα) ανέφερε τον παρομοιαστικό παροιμιόμυθο «Μην το κάνουμε σαν της νεράιδας το πέπλο!». Λέγεται για κάτι που δανείζουμε και ανησυχούμε μήπως δε μας επιστραφεί²³. Εξαιρετικά όμορφους νέους ή νέες τους αποκαλούν στο νησί «γιους (ή κόρες) της νεράιδας» και «νεραϊδογεννημένους», αφού πιστεύεται ότι είναι καρποί ερωτικής συνεύρεσης ανθρώπου και νεράιδας (Πολίτης 1904, παραδόσεις αρ. 761-785).

Σε σχετικό παραμύθι, ένα παλληκάρι άρπαξε το πέπλο μιας όμορφης νεράιδας και δεν της το επέστρεψε. Χωρίς αυτό έγινε μια απλή γυναίκα και δεν μπορούσε να του ξεφύγει (Πολίτης 1904, παραδόσεις αρ. 269, 657 και 658). Την παντρεύτηκε και απέκτησε παιδιά μαζί της. Μια μέρα της ζήτησε να χορέψει. Εκείνη τον παρακάλεσε να της δώσει να φορέσει το πέπλο της (Κυριακίδης 1965², σ. 197-198, και υποσχέθηκε ότι δε θα τον ξεγελάσει. Όμως στο τέλος του χορού η νεράιδα πέταξε και ο νέος δεν κατάφερε ποτέ να την ξαναβρεί (ATU 400 «*The Man on a Quest for His Lost Wife*»). Παραθέτω την αφήγηση της Ειρήνης Λυτού (Βωλάδα):

Ο γιος της νεράιδας.

Ήτανε κάποιο παλληκάρι, το λέγαν Αλέξανδρο. Ήτανε πανέμορφος και πανέξυπνος και πολύ θαρραλέος. Αυτός λοιπόν ήθελε να βρει όμορφη γυναίκα και έλεγε ότι: «Αν δε βρω όμορφη γυναίκα, δεν παντρεύομαι!». Κάποιος

²³ Βλ. την τελευταία παράγραφο της αφήγησης που παραθέτω.

του έδωσε την ιδέα, λέει: «Να πας, καημένη, στο ποτάμι που λούνονται οι νεράιδες. Κι όταν κατορθώσεις και πιάσεις το πέπλο της, την αιχμαλώτισες, την έκαμες γυναίκα σαν τις άλλες. Δε θα 'ναι πια νεράιδα!».

Πήγε λοιπόν αυτός. Πράγματι το βράδυ στα ποτάμια βγαίνανε οι νεράιδες και χορεύανε με πολύχρωμα φορέματα. Αυτός είδε μία που του τράβηξε την προσοχή ιδιαίτερα. Πήγε κοντά της κι όπως χόρευε... χόρευε... χόρευε... χόρευε... την πλησιάζει αυτός, τσακ... της παίρνει το πέπλο! Και με το που της πήρε το πέπλο, η νεράιδα έχασε τη δύναμή της. Έγινε απλή γυναίκα. Του λέει: «Δώσε μου το πέπλο μου! Δώσε μου το πέπλο μου! Δώσε μου το πέπλο μου!». Λέει: «Όχι! Να 'ρτεις μαζί μου!». Εντέλει την παίρνει. Λέει: «Σ' αγάπησα, θα σε παντρευτώ, είμαι ο τάδε... και αυτά...». Αυτή βέβαια τι να κάνει; Έμεινε εκεί, παντρεύτηκε. Του είπε όμως ένας γέρος συμβουλάτορας, που είχε αυτός, λέει: «Πρόσεχε το πέπλο αυτό να το κρύψεις γιατί έτσι και το βρει και το ζαναβάλει θα γίνει πάλι νεράιδα και θα την χάσεις!». Το 'κρυβε κι αυτός μες στο μπαούλο όσο πιο βαθιά μπορούσε, είχε τα κλειδιά, δεν υπήρχε περίπτωση να το βρει αυτή.

Τελικά έμεινε έγκυος και εγέννησε ένα παιδί που ήτανε όμορφο σαν τον ήλιο. Ο γιος της νεράιδας αυτός. Μεγάλωνε το παιδί... μεγάλωνε το παιδί...

Κάποτε είχε ένα γλέντι μεγάλο και ήτανε όλοι οι αρχηγοί της πόλεως, ας πούμε, οι προύχοντες και οι άρχοντες. Και εχορεύανε και επίνανε. Εντόθηκε και η νεράιδα και επήγε στο γάμο. Όταν όμως μέθωσε λίγο ο Αλέξανδρος, είδε που χορεύανε των φίλων του οι γυναίκες και λέει: «Τώρα εγώ θα βγάλω τη δική μου πάνω να τις κάνω όλες πέρα!». Λέει λοιπόν της γυναίκας του, λέει: «Θα ανεβείς να χορέψεις;». Αυτή δεν απάντησε. Λέει: «Να ανεβείς να χορέψεις να τους μαγέψεις όλους γιατί, βλέπεις αυτές που χορεύουνε δεν είναι σαν και σένα καν! Εσύ θα βγεις και θα χορέψεις και θα τους μαγέψεις όλους!». Του λέει λοιπόν μετά, λέει: «Πώς θα βγω, λέει, να χορέψω; Το πέπλο μου το έχεις εσύ! Αν είχα το πέπλο μου θα χόρευα!». Αυτός, πάνω στα κέφια του, μεθυσμένος, λέει: «Μην το πάρεις και φύγεις!». Λέει: «Αστειεύεσαι; Και σένα, λέει, να θέλω να αφήσω, το γιο μου δε θα τον αφήσω!». Αυτό τον έπεισε. Και πράγματι πάει και φέρνει το πέπλο. Της το φέρνει, το βάζει. Ανέβηκε, λέει, αυτή πάνω και χόρεψε τόσο ωραία που έμειναν όλοι άφωνοι.

Εχόρευε εχόρευε... εχόρευε... εχόρευε... Τελευταία, λέει, πάει στον άντρα της μπροστά, του 'καμε δυο τρεις τέσσαρις κύκλους, τσακ... πέταξε κι έφυγε!

Η ζωή του πέρασε να την ψάχνει. Το μόνο, λέει, στο κρεβατάκι του παιδιού από πάνω, τις νύχτες άκουγε το νανούρισμα της μάνας, που ερχότανε. Ούτε και την ξαναείδε ποτέ ούτε και την ξανασυνάντησε ούτε και στο ποτάμι, που πήγαινε, που χορεύαν οι άλλες, την ξανασυνάντησε. Κι έτσι χάθηκε κι έμεινε πια ο γιος της νεράιδας, ο οποίος ήτανε πρώτος στην ομορφιά και στο χορό της έμοιασε πολύ. Αλλά ο Αλέξανδρος πέθανε με τον καημό της νεράιδας. Δεν την ξαναβρήκε ποτέ. Γιατί; Γιατί έδωσε το πέπλο.

Και καμιά φορά η μητέρα μου το 'χε σαν παράδειγμα, άμα έδινε κάτι, λέει: «Μην το κάνουμε σαν της νεράιδας το πέπλο!». Δηλαδή μην το δώσεις και δεν το ξαναδείς κι αυτό σαν της νεράιδας το πέπλο, που το πήρε και δεν το ξαναγύρισε. Άμα καμιά Ελληνοαμερικάνα παντρευόταν Καρπάθιο του έλεγαν: «Πρόσεχε μην τα κάμει σαν τη νεράιδα!». Δηλαδή θα 'ρτει κάποια στιγμή που θα νοσταλγήσει και θα πάρει δρόμο. Το 'λεγε και σε τέτοιες περιπτώσεις η μάνα μου.

28. Την έκανε σαν το(ν) Πολυχρόνη στο Λούτσιο.

Ολοκληρώνω τη μελέτη μου με έναν παροιμιόμυθο απ' την εποχή της ιταλοκρατίας, τον οποίο έχω σχολιάσει και στη διδακτορική μου διατριβή (Γεργατσούλης 2007, σ. 254-255 και 433). Πονηροί Καρπάθιοι προσπαθούσαν να εξαπατήσουν και να γελοιοποιήσουν τους Ιταλούς κατακτητές (κατά κάποιο τρόπο, ήταν κι αυτός ένας τρόπος αντίστασης). Η αφέλεια και τα παθήματα των Ιταλών γίνονταν ευχάριστες αφηγήσεις στο νησί. Κάποτε ένας γέρος Καρπάθιος εξαπάτησε τον Ιταλό Λούτσιο και του πούλησε μια γάτα για λαγό. Σχετικός είναι ο τύπος ATU 1528 (« *Holding Down the Hat*»). Ο Γεώργιος Κωνσταντινίδης (Αρκάσα) παρατηρεί: «*Καμιά φορά, άμα 'ρτει παρόμοιο περιστατικό, τη λέει: "Την έκανε, λέει, σαν το(ν) Πολυχρόνη στο Λούτσιο!"*» (παρομοιαστικός παροιμιόμυθος). Παραθέτω αφήγηση του ιερέα Γεωργίου Κωνσταντινίδη (Αρκάσα):

Το πάθημα του Λούτσιο.

Μια φορά εδώ στα Δυο Βουνά έξω είχαν οι Ιταλοί το βαρύ πυροβολικό. Ήτανε στα Δυο Βουνά, στο(ν) Κάστελλο απάνω, στο Σκαλί, στη(ν) Κεφάλια,

στον Προφήτη Ηλία τσαι μπροστά στην Κήπο, στο Βουνό. Σ' αυτά τα βουνά ήτανε το βαρύ πυροβολικό.

Είχε ένα(ν) Ιταλό, που τον ελέγανε Λούτσιο τσαι ήτανε μουλαριέρης. Αυτός παιρνόφερνε από το ένα οχυρό στο άλλο φαγητό. Τα μουλάρια του ήτανε καλά, μεγάλα ζώα. Είχε ένα γεροντάκι. Αυτός ήτανε στις κλεψιές επιτήδειος. Χρόνια ήλειπε στην Ιταλία. Είπανε μες στο(ν) Πόλεμο ότι πέθανε τσαι του 'κανε η κόρη του κόλλυβα τσαι ξαφνικά... να σου τον τσαι ξεμπαρκαίρει εδώ! Τον ελέγανε Πολυχρόνη. Λέει λοιπόν στον Ιταλό, που κάνανε πιάτσα τότε στα καφενεία, λέει: «Ρε Λούτσιο, έχω ένα λαγό εδώ πέρα!». Αυτός είχε βάλει ένα γάτο μέσα. Τσαι ο γάτος, σαν να τον είχες αρμηνέψει, ούτε νιαούριζε ούτε τίποτα. Λέει: «Πόσο τον πουλάς, Πολυχρόνη;». Λέει: «Είκοσι φράγκα!». «Βρε!...». «Α! Είναι λαγός τσαι για να τον φας θα πληρώσεις!». Του παίρνει του Ιταλού το (ει)κοσιάρικο τσαι του δίνει το τσουβαλάκι με το... «λαγό».

Αυτός τώρα τραβάει προς το Φοινίκι να πάρει το φαγητό. Είχε φυλάκια εδώ συνεχόμενα. Κάθε διακόσια μέτρα, τρακόσια είχε φυλάκια με μια ομάδα δέκα Ιταλούς, οχτώ... ανάλογα. Η περιέργειά του να δει το λαγό. Λέει: «Να τον δω, να τον καμαρώσω!». Άνοιξε λοιπόν το τσουβάλι. Με το που είχε λασκάρει λίγο... ξεπετάγεται ο γάτος, κοντά να του βγάλει τα μάτια του! «Ε το(ν) μπαγάσα, τι μου 'καμε!».

Γυρίζει πίσω πάλι τσαι τον βρίσκει ακόμα στο καφενείο. Αυτός τα λεφτά τα 'χε σχεδόν ξοδέψει να πίνει. Λέει: «Πολυχρόνη, τα λεφτά!». «Τι λεφτά, ρε;». «Γάτο μου πούλησες!». Λέει: «Όχι! Λαγό σου πούλησα!». «Γάτο!». «Λαγό!». Κοντά να αρπαχτούν στα χέρια. Τελικά ο Πολυχρόνης δεν του 'δινε τα λεφτά, τα 'χε φάει στο καφενείο.

Αυτός ο Ιταλός ήτανε αρχικλέφτης της περιφέρειας, δεν άφηνε ούτε σταφύλι ούτε (μ)ποστάνικα ούτε τίποτα. Του κάνανε λοιπόν: «Την άκρα σου σού 'βρεν ο γέρος ο Πολυχρόνης!».

Εγώ αυτά τα έζησα, τα είδα. Καμιά φορά, άμα 'ρτει παρόμοιο περιστατικό, τη λέει: «Την έκανε, λέει, σαν το(ν) Πολυχρόνη στο Λούτσιο!». Ο Ιταλός ήτανε ατσίδα²⁴. Τσαι να τον γελάσει, λε, ο Πολυχρονάτσης, είναι μεγάλο κατόρθωμα!

²⁴ Η αναφορά ότι «ο Ιταλός ήτανε ατσίδα» λειτουργεί λιγότερο ως έπαινος της εξυπνάδας του Λούτσιο και περισσότερο ως ύμνος της ικανότητας του Πολυχρόνη.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

- ΒΟΥΝΑΤΣΟΥ** Σοφία του Βασιλείου Σκούλλου και του Χαριλάου Βουνάτσου, έτος γέννησης 1916, Δ΄ Δημοτικού, εργάτρια, Απέρι.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗ** Βασιλεία-Μαρία του Ιωάννη Γεργατσούλη και του Γεωργίου Μάρκου, έτος γέννησης 1963, καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, Απέρι.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ** Γεώργιος του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1914, 8η τάξη, κτηνοτρόφος, Απέρι.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗ** Σεβαστή του Βασιλείου Σκούλλου και του Ιωάννη Γεργατσούλη, έτος γέννησης 1923, Στ΄ τάξη, γεωργός, Απέρι.
- ΓΙΑΝΝΑΚΑΣ** Νικόλαος του Βασιλείου, έτος γέννησης 1926, 13 έτη σχολικής φοίτησης (9 με την ελληνική και 4 με την ιταλική γλώσσα), Πηγάδια.
- ΈΛΛΗΝΑ** Άννα του Αντωνίου Γερακιού και του Θεοχάρη Έλληνα, έτος γέννησης 1925, Ε΄ Δημοτικού, οικιακά, Πηλές.
- ΚΑΛΙΤΣΗ** Σοφία του Νικολάου Φρεσκάκη και του Ευαγγέλου Καλίτση, έτος γέννησης 1951, οικιακά, Στ΄ Γυμνασίου, Μενετές & Απέρι.
- ΚΑΜΑΡΑΤΟΥ** Μαρία του Αντώνη Ξυράκη και του Ανδρέα Καμαράτου, έτος γέννησης 1922, Στ΄ Δημοτικού, οικιακά, Πηλές.
- ΚΑΤΣΟΥΛΗ** Μαρία του Γεωργίου Κατσούλη (πατέρας) και του Γεωργίου Κατσούλη (σύζυγος), έτος γέννησης 1940, Στ΄ Δημοτικού, οικιακά, Σαγκρί Νάξου.
- ΚΟΝΤΟΥ** Καλλιόπη του Κωνσταντίνου Μαστρομηνά και του Κωνσταντίνου Κοντού, έτος γέννησης 1941, Ε΄ Δημοτικού, οικιακά, Μενετές.
- ΚΟΥΤΣΟΔΟΝΤΗ** Μαριγούλα του Γεωργίου Χρυσούλη και του Βασιλείου Κουτσοδόντη, έτος γέννησης 1926, Ε΄ Δημοτικού, οικιακά, Πηλές.
- ΚΡΗΤΣΙΩΤΗ** Μαρία του Εμμανουήλ Πικουλή και του Γεωργίου Κρητσιώτη, έτος γέννησης 1948, Στ΄ Δημοτικού, οικιακά, Όθος.
- ΚΡΗΤΣΙΩΤΗ** Μαριγούλα του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1946, απόφοιτος ΙΕΚ βιβλιοθηκονομίας, δημόσιος υπάλληλος, Όθος.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ** Γεώργιος του Ιωάννου, έτος γέννησης 1927, Στ΄ Δημοτικού, ιερέας, Αρκάσα.
- ΛΥΤΟΥ** Ειρήνη του Ηλία Καλαφάτη και του Ηλία Λυτού, έτος γέννησης 1940, 12 έτη σχολική φοίτηση, εστιατορας στην Αμερική, Βολάδα.
- ΜΑΚΡΗΣ** Μανόλης του Μιχαήλ, έτος γέννησης 1946, δικηγόρος, Διαφάνι.
- ΜΑΝΑΡΟΥΛΑΣ** Αλέξανδρος του Μιχαήλ, έτος γέννησης 1983, Γ΄ Λυκείου, έμπορος (κατά το χρόνο καταγραφής, τώρα ιερέας), Αρκάσα.

- ΜΕΝΕΑΚΗΣ** Βασίλης του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1936, 8η τάξη, αγρότης και δημόσιος υπάλληλος, Σπόα.
- ΝΙΟΤΗΣ** Γιώργος του Μιχαήλ, έτος γέννησης 1939, πιλότος, Απέρι.
- ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ** Δημήτρης του Μιχαήλ, έτος γέννησης 1956, Στ΄ Δημοτικού, χρυσοχόος, Πηγάδια.
- ΠΑΧΟΥΝΤΗ** Πόπη του Μιχαήλ Νιοτή και του Μιχαήλ Παχούντη, έτος γέννησης 1935, οικιακά, Α΄ Γυμνασίου, Απέρι.
- ΠΡΕΑΡΗΣ** Γεώργιος του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1930, τσαγκάρης, Στ΄ Δημοτικού, Όλυμπος.
- ΣΑΚΕΛΛΗ** Ειρήνη του Μηνά, άγαμη, έτος γέννησης 1925, Στ΄ Δημοτικού, οικιακά, Σπόα.
- ΦΟΥΝΤΗΣ** Γιάννης του Μηνά, έτος γέννησης 1929, Β΄ Δημοτικού, οικοδόμος, Όλυμπος.
- ΧΑΡΟΚΟΠΟΣ** Θεοχάρης του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1935, συνταξιούχος καθηγητής Φυσικής (Λυκείου), Μεσοχώρι.
- ΧΑΤΖΗΓΙΩΡΓΑΚΗΣ** Γεώργιος του Σταμάτη, έτος γέννησης 1913, Δ΄ Δημοτικού, κρεοπώλης και έμπορος, Μενετές και Πηγάδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ**, Θ. Ι. (1917) «Μύθοι μεταπεσόντες εις παροιμίας», Λαογραφία, 6, σ. 643-646.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ**, Β. Δ. (επιμ.) (2001) *Ψέματα κι αλήθεια έτσι είν' τα παραμύθια*, Βόλος: Εκδόσεις Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού του Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- ΑΝΤΩΝΙΟΥ-ΑΝΤΩΝΑΚΟΥ**, Ελένη (2003⁶: Α΄ έκδ. Αθήνα 1985) *Παραμύθια της Στερεάς Ελλάδας*, Επιμέλεια-Επιλεγόμενα Μ. Γ. Μερακλής, Αθήνα: Πατάκης.
- ΒΕΪΚΟΥ-ΣΕΡΑΜΕΤΗ**, Κατίνα (1961) «Επιβάτες. Ιστορία, ήθη και έθιμα, γλωσσάριο», Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θεσσαυρού, 26, σ. 181-329.
- ΒΙΟΣ**, Στυλιανός Γ. (1912-1913) «Συλλογή Χιακών σκωπτικών ανεκδότων», Λαογραφία, 4, σ. 476-499.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ**, Βασίλης Ι. (2007) *Η λειτουργικότητα του ανεκδοτολογικού λόγου στην κοινωνία της Καρπάθου: Λαογραφικές προεκτάσεις. Διδακτορική Διατριβή*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αθήνα.

- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ**, Βασίλης Ι. (2009α) «Ακληρήματα – ευκληρήματα Καρπάθου», *Καρπαθιακά*, 3, σ. 227-243.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ**, Βασίλης Ι. (2009β) «“Ο Χάρος κουμπάρος”»: Οι κερκυραϊκές παραλλαγές ενός παραμυθιού», *Πρακτικά Η' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου*, Τόμος ΙΙΒ, Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Κύθηρα, σ. 248-268.
- ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ**, Βασίλης Ι. (2012) «Η συνδιαλλαγή του ανθρώπου με το Χάρο σε λαϊκές αφηγήσεις και τραγούδια της Καρπάθου», *Καρπαθιακά*, 4, σ. 198-227.
- ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ**, Ν. (1978) *Χιώτικα παραμύθια*, Χίος.
- ΔΑΜΙΑΝΟΥ**, Δέσποινα Μ. (2005) *Λαϊκές αφηγήσεις. Μύθοι και παραμύθια των Κυθήρων. Φανταστική δημιουργία και πραγματικότητα*, Αθήνα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, αρ. 16.
- ΔΑΠΟΝΤΕΣ**, Μανόλης (2005) *Συλλογή Κυθηραϊκών ανεκδότων (Εκατό σελίδες γεμάτες γέλιο)*, Κύθηρα.
- ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ**, Τρύφων Ε. – **ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ-ΝΟΥΑΡΟΣ**, Μ. (1935) *Ιστορία της Νήσου Κάσου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς μετά Λαογραφικών Μ.Μ.Ν., βραβευθέντων υπό της Ακαδημίας Αθηνών (1930)*, εν Αθήναις.
- ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ**, Σωτήριος Αλ. – **ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ**, Αλέξανδρος Σ. (1980) *Παροιμίες και φράσεις από τη Σύμη*, Αθήνα.
- ΚΑΣΣΑΡΗΣ**, Χρ. – **ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ**, Χ. (1987) «Μυθοποιοί και μυθογράφοι», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας (Αφιέρωμα «Μύθοι και μυθοποιοί»)*, 2, σ. 49-58.
- ΚΑΣΣΗΣ**, Κυριάκος Δ. (1983) *125 παλιά παραμύθια από τη Μάνη από 25 γνήσιους λαϊκούς παραμυθάδες σε αυθεντική λαϊκή αφήγηση*, Τόμος Α', Αθήνα.
- ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ**, Κώστας (1988) *Ελληνικά λαϊκά παραμύθια*, Εισαγωγή Μ. Γ. Μερακλής, Τόμος Β': «Ο Φεγγαράς», Αθήνα: Οδυσσέας.
- ΚΑΨΑΛΗΣ**, Γεράσιμος (1951), «Σύμμεικτα Λακωνικά Λαογραφικά. Λακωνικές εύθυμες διηγήσεις», *Λαογραφία*, 13, σ. 115-124.
- ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ**, Γιάννης (1995²: Α' έκδ. 1985) *Καρναβάλι και Καραγκιόζης. Οι ρίζες και οι μεταμορφώσεις του λαϊκού γέλιου*, Αθήνα: Κέδρος.
- ΚΟΝΤΟΣ**, Κώστας Δ. (1989) *Συμιαϊκές παροιμίες, γνώμες, φράσεις, παροιμιόμυθοι*, Αθήνα.
- ΚΟΥΥΛΛΟΣ**, Χ. Π. (1917) «Μύθοι συμπτυχθέντες εις παροιμίας», *Λαογραφία*, 6, σ. 646-652.
- ΚΡΗΤΣΙΩΤΗ**, Μαριγούλα – **ΡΑΦΤΗΣ**, Άλκης (2003) *Ο χορός στον πολιτισμό της Καρπάθου*, Αθήνα: Θέατρο Ελληνικών Χορών «Δόρα Στράτου».

- ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ**, Στίλπ. Π. (1965²) *Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α΄, Μνημεία του λόγου*, Ακαδημία Αθηνών, εν Αθήναις.
- ΚΥΡΚΟΣ**, Βασίλειος Α. (1998-2001) «Το φιλοσοφικό υπόβαθρο των παροιμιών. Αναφορά στις παροιμίες της Καρπάθου» *Κάρπαθος και Λαογραφία - Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας*, Αθήνα: Έκδοση Επαρχείου Καρπάθου, σ. 141-147.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ**, Π. Γ. (Μάιος 1944) «Ανέκδοτα Σουρμένων», *Χρονικά του Πόντου*, 9, σ. 200-201.
- ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ**, Ανδρέας (2002³) *Ιδού ο άνθρωπος*, Αθήνα.
- ΛΕΛΕΚΟΣ**, Μιχαήλ (1888) *Επιδόρπιον*, Τόμος Α΄, εν Αθήναις: εκ του τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου.
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ**, Δημήτριος Σ. (1992⁴) *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ**, Δημήτριος Σ. (1998², Α΄ έκδοση 1972) *Νεοελληνικοί Παροιμιόμυθοι*, Αθήνα: Εστία (Σειρά: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη).
- ΜΑΓΙΟΠΟΥΛΟΣ**, Στέλιος (1980²) *Ο Νασρεττίν Χότζας και τ' ανέκδοτά του. Ο Ανατολίτης με τη λαϊκή σοφία του*, Αθήνα.
- ΜΑΛΑΜΑΣ**, Λάμπρος (1989) *Λαοσοφικά Επιδόρπια Ανέκδοτα*, Αθήνα: Ελεύθερο Πνεύμα.
- ΜΑΝΙΑΤΕΑΣ**, Γιάννης (2005) *Λαογραφικά Μάνης. Μέρος Γ΄ (Αυτοτελές). Παραμύθια, μύθοι και θρύλοι της Μάνης*, Αρεόπολη.
- ΜΑΝΩΛΑΚΑΚΗΣ**, Εμμανουήλ (1896) *Καρπαθιακά. Περιέχοντα την Τοπογραφίαν, Ιστορίαν, Περιγραφίην, Αρχαιολογίαν, Φυσικήν Κατάστασιν, Στατιστικήν, Τοπωνυμίας της Νήσου, Ήθη και Έθιμα, Ιδιώματα της γλώσσης, Λεξιλόγιον, δημοτικά άσματα και δημώδεις παροιμίας των κατοίκων αυτής*, εν Αθήναις: εκ του Τυπογραφείου Α. Καλαράκη.
- ΜΑΥΡΑΚΑΚΗΣ**, Γιάννης Ι. (1983) *Λαογραφικά Κρήτης*, Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις Στέφ. Βασιλόπουλος.
- ΜΕΓΑΣ**, Γ. Α. (1966) «Σημειώσεις εις τ' Αγιασιώτικα παραμύθια», *Λαογραφία*, 24, σ. 406.
- ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΑΚΗ-ΑΡΦΑΡΑ**, Μαριάνθη (1989) *Λαϊκά Παραμύθια της Κρήτης -χωριού Μάρθας Ηρακλείου- Καταγραφή*, Τόμος Α΄, Αθήνα: Ήβος.
- ΜΕΡΑΚΛΗΣ**, Μιχαήλ (1992) *Ελληνική Λαογραφία. Λαϊκή Τέχνη*, Τόμος Γ΄, Αθήνα: Οδυσσέας.
- ΜΕΡΑΚΛΗΣ**, Μ. Γ. (1980) *Εντράπελες διηγήσεις. Το κοινωνικό τους περιεχόμενο*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σ^{ιας} Α.Ε.

- ΜΕΡΑΚΛΗΣ**, Μ. Γ. – **ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ**, Μ. Γ. (2002) *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, Τόμοι Α΄ & Γ΄, Αθήνα: Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου» – Βιβλιοθήκη Επιστημονικών Εκδόσεων.
- ΜΗΝΑΣ**, Κωνσταντίνος (2005) *Ιστορικά, Αρχαιολογικά, και Λαογραφικά της Καρπάθου*, Κάρπαθος: Κέντρο Καρπαθιακών Ερευνών, Σειρά Αυτοτελών Εκδόσεων – Αρ. 1.
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ-ΝΟΥΑΡΟΣ**, Μ. Γ. (1928) *Δημοτικά τραγούδια Καρπάθου, Ήτοι συλλογή απάντων των εκδιδομένων και ανεκδότων Καρπαθιακών τραγουδιών, μετά εισαγωγής περί της Καρπαθίας διαλέκτου*, Αθήναι: Τύποις Π. Χαλκιοπούλου.
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ-ΝΟΥΑΡΟΣ**, Μ. Γ. (1932) *Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου*, Τόμος Α΄, Αθήναι.
- ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ-ΝΟΥΑΡΟΣ**, Μ. Γ. (1934) *Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου*, Τόμος Β΄, Αθήναι.
- ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑΣ**, Αχιλλέας (1966) *Προγονικά. Ήθη, έθιμα, ανέκδοτα, ιστορικά τοπωνύμια, θρύλοι, δημοτικά τραγούδια και παροιμίες από τον Ηπειρωτικό χώρο*, Θεσσαλονίκη.
- ORSO**, Ethelyn G. (1979) *Modern Greek Humor. A Collection of Jokes and Ribald Tales*, Bloomington & London: Indiana University Press.
- ΠΑΓΚΑΛΟΣ**, Γεώργιος Εμμ. (1983) *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, Τόμος έβδομος. Τα Λαογραφικά, Αθήναι: Επιμέλεια εκδόσεως: Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών.
- ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ**, Ι. Τ. (Οκτώβριος 1945) «Νιώτικοι μύθοι», *Χρονικά του Πόντου*, 14, σ. 333-339.
- ΠΑΠΑΝΗΣ**, Παν. Ευστρ. (1966) «Λαογραφικά εξ Αγιάσου Λέσβου», *Λαογραφία*, 24, σ. 373-405.
- ΠΕΡΑΚΗΣ**, Γεώργιος Ιωάν. (1990) *Ραντολόγια. Συλλογή Λαογραφικών σημειώσεων της περιοχής Κρίτσα Μιραμπέλου Κρήτης*, Τόμος Β΄, Άγιος Νικόλαος.
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ**, Κωνσταντίνος Γ. (2002) «Η ταφή του παπά και η χήρα παπαδιά: Ιστορικονομικός σχολιασμός σε ένα λαογραφικό θέμα», *Θητεία, Τιμητικό αφιέρωμα στον Καθηγητή Μ. Γ. Μερακλή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*, Αθήνα, σ. 569-611.
- ΠΟΛΙΤΗΣ**, Νικόλαος Γ. (1904) *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παραδόσεις*, Τόμοι Α΄ και Β΄, εν Αθήναις: Βιβλιοθήκη Μαρασλή.
- ΠΡΙΝΑΡΑΚΗΣ**, Μιχάλης Επαμ. (2000) *Κρητικά ανέκδοτα. Πριναρότσιτες. 124 ξεκαρδιστικές ιστορίες*, Αθήνα: Σύγχρονες Κρητικές Εκδόσεις Ι. Σμυρνιωτάκης-Μ. Κυριάκης.

- ΡΑΠΤΗΣ**, Δημήτρης Ελ. (2003) «Ο παροιμιακός λόγος ως κανόνας πολιτισμικής συμπεριφοράς στην παραδοσιακή κοινωνία της Καρπάθου», *Κάρπαθος και Λαογραφία* - Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας, Αθήνα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου – Επαρχείο Καρπάθου, σ. 619-629.
- ΡΗΓΑΣ**, Γεώργιος Α. (1962) «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός, τεύχος Β', Δημόδεις διηγήσεις. Παραμύθια - Ευτράπελοι διηγήσεις – Μύθοι – Παραδόσεις», *Ελληνικά*, 2 (1962), Περιοδικόν Σύγγραμμα Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.
- RÖHRICH**, Lutz (2008) "*And They Are Still Living Happily Ever After*". *Anthropology, Cultural History, and Interpretation of Fairy Tales*, Translated from the German by Paul Washbourne, Department of German and Russian, The University of Vermont, Burlington, Vermont.
- ΡΟΥΣΑΛΗ-ΔΙΑΤΣΙΝΤΟΥ**, Σοφία (1977) *Λαογραφικά Λεωνιδίου*, Αθήνα.
- ΣΑΡΙΚΑΣ**, Ζήσης (επιμ.) (1993) *Αίσωπος, μύθοι, μτφρ. Αγνή Λιάπα*, Αθήνα: Εξάντας: Αρχαίοι συγγραφείς.
- ΣΕΡΓΗΣ**, Μανόλης Γ. (2005) *Ακκληρήματα. Οι αλληλοσατιρισμοί ως όψεις της ετερότητας στην αρχαία και νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα: Αντώνη Αναγνώστου.
- ΣΟΦΟΣ**, Αντώνης Μηνά (1987) *Τα Λαογραφικά της Κάσου*, Τόμος Γ', *Παραμύθια*, Αθήνα.
- ΣΧΙΝΑΣ**, Ορ. Δ. (1911-1912) «Παροιμιαί και παροιμιώδεις φράσεις Σερρών», *Λαογραφία*, 3, σ. 204.
- ΤΡΙΚΟΓΛΙΔΗΣ**, Κώστας (1921) *Οι ευτράπελες ιστορίες του Νασρ-εν-Ντιν Χότζα*, (μετάφρασις από το αραβικό), Αθήναι.
- ΤΡΟΥΠΗΣ**, Θ. Κ. (1999) *Κολοκοτρωναίικα ανέκδοτα και λαϊκοί μύθοι*, Αθήνα.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ**, Γ. (1969) *Ανέκδοτα του Νασρ-εν-Ντιν Χότζα*, Αθήναι.
- UTHER**, Hans-Jörg (2004) *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Part I, II, III, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- ΨΥΧΟΓΙΟΥ**, Ελένη (2008) «Μαυρηγή» και Ελένη. *Τελετουργίες θανάτου και αναγέννησης, χθόνια μυθολογία, νεκρικά δρώμενα και μοιρολόγια στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αρ. 24.
- http://www.asimos.gr/asimos_lyrics07.html.
- <http://www.eratyra.gr/el/gynaika>.
- <http://www.vimaideon.gr//Article.aspx?d=20080704&nid=9094096&sn=ΚΥΡΙΟ%20ΤΕΥΧΟΣ&spid=1478> (ΑΥΔΙΚΟΣ, Ευάγγελος Γρ. (2008) «Θάλασσα, κυρά θάλασσα!», Βήμα Ιδεών - Τεύχος 04/7/2008).